

Menningarminjar í Reykjahverfi

Svæðisskráning

Hildur Gestsdóttir & Sædís Gunnarsdóttir

Fornleifastofnun Íslands

FS128-00101

Reykjavík

2001

© Fornleifastofnun Íslands
Bárugötu 3
101 Reykjavík

Sími: 551 1033
Fax: 551 1047
netfang: fsi@instarch.is

Efnisyfirlit

1. Inngangur:	4
1.1 Um svæðisskráningu	8
2. Yfirlit um sögu byggðar á svæðinu	10
3. Skrá yfir fornleifar í Reykjahverfi	12
SP-318 Saltvík	12
SP-319 Kaldbakur	14
SP-320 Laxamýri	16
SP-321 Mýrarsel	20
SP-322 Skörð	21
SP-322b Einarsstaðir	27
SP-323 Skógar	29
SP-323b Dýjakot/Skógahlíð	31
SP-324 Heiðarbót	33
SP-325 Þverá	36
SP-326 Reykir	41
SP-327 Holtakot (Víðiholt)	47
SP-328 Brekknakot	48
4. Helstu tegundir menningarminja og ástand þeirra	51
Bæjarhólar og bæjarstæði	52
Útihús	53
Tún, garðar og akrar	53
Kvíar og stekkir	54
Beitarhús og sel	54
Kuml og kirkjugarðar	55
Samgönguminjar	55
5. Verndun og kynning minja á skráningarsvæðinu	56
6. Heimildarskrá	58

1. Inngangur:

Snemma árs 2000 var hafist handa við svæðisskráningu fornleifa í Reykjahverfi. Alls voru skráðar upplýsingar um 416 fornleifar. Svæðisskráningin var unnin af Hildi Gestsdóttur, en Sædís Gunnarsdóttir sá um frágang gagnagrunnsins sem og ritun fornleifaskýrslu. Verkið var unnið fyrir sveitarfélagið af Fornleifastofnun Íslands.

Hátt á aðra öld er liðið síðan skráning fornleifa hófst á Íslandi en þó er enn langt í land að til sé heildstæð skrá um fornleifar á Íslandi. Á síðustu áratugum 19. aldar voru margir minjastaðir kannaðir á vegum Hins íslenska fornleifafélags, einkum og sér í lagi staðir sem á einn eða annan hátt tengdust fornsögum og sögu þjóðveldisins. Eftir aldamótin dró úr fornleifakönnun á vegum félagsins og var þráðurinn ekki tekinn upp að nýju fyrr en um og eftir 1980.

Skoðanir manna á því hvað teljast fornleifar hafa breyst mikið á þessum tíma. Byggingar sem voru hversdagslegar fyrir hundrað árum síðan eru nú orðnar minjar um horfna lífshætti. Skilningur hefur vaknað á nauðsyn þess að skrá upplýsingar um slíkar minjar og vernda þær fáu sem eftir eru fyrir komandi kynslóðir. Nauðsynlegra upplýsinga um gerð og ástand fornleifa er aðeins hægt að afla með vettvangsathugun og við það er venjulega átt með hugtakinu fornleifaskráning. Til þess að vettvangsathugun komi að fullu gagni verður þó fyrst að taka saman ýmiskonar upplýsingar, bæði skriflegar og munnlegar, sem vísa á minjastaði og geta gefið vísbendingar um hlutverk mannvirkjaleifanna. Slík heimildakönnun er nauðsynlegur undirbúningur undir vettvangsathugunir en hún getur líka skilað sjálfstæðum niðurstöðum. Nægilegar heimildir eru til, til að gefa grófa mynd af fjölda, eðli og ástandi minja á ákveðnum svæðum og skipuleg heimildaúttekt í því skyni getur komið að gagni við skipulagsgerð jafnt sem minjavernd og rannsóknir. Af þessum ástæðum hefur Fornleifastofnun Íslands á undanförunum árum unnið að þróun aðferða við fornleifaskráningu sem fela í sér að skráningunni er skipt þrjú afmörkuð stig og eru þar höfð til viðmiðunar hin þrjú stig skipulagsvinnu. Svæðisskráning er gerð fyrir svæðisskipulagsgerð, aðalskráning fyrir aðalskipulagsgerð og deiliskráning fyrir deiliskipulagsgerð. Svæðisskráning felst í öflun heimilda um fornleifar á viðkomandi skipulagssvæði og söfnun gagna sem gefa margvíslegar vísbendingar um

menningarminjar. Markmið svæðisskráningar er að gefa heildaryfirlit um ástand og eðli menningarminja á skipulagssvæðinu, finna og skilgreina svæði og staði sem eru sérstaklega athyglisverðir eða í sérstakri hættu og vera undirbúningur undir aðalskráningu fornleifa. Aðalskráning felst í vettvangsvinnu og miðar að því að staðsetja og kortleggja einstaka minjastaði og lýsa þeim á skipulagðan hátt. Deiliskráning er síðan nákvæmari úttekt á litlu svæði og er unnin samhliða áætlanagerð um endanlega ráðstöfun jarðnæðis.

Að tengja fornleifaskráningu við skipulagsgerð á sér stoð í Þjóðminjalögum þar sem segir í 18. gr. að skylt sé “að fornleifaskráning fari fram á skipulagsskyldum svæðum áður en gengið er frá skipulagi eða endurskoðun þess ...” Samkvæmt lögunum á Þjóðminjasafn Íslands að hafa samráð við skipulagsyfirvöld um fornleifaskráningu en að öðru leyti er ekki kveðið á um hvernig standa eigi að fornleifaskráningu og reglugerð hefur ekki verið samin. Þjóðminjasafn Íslands hefur ekki haft fjárhagslegt bolmagn til að sinna fornleifaskráningu og hefur raunin orðið sú á undanförunum árum að kostnaður af fornleifaskráningu er borinn af sveitarfélögum. Þó að sveitarfélögum beri ekki lagaskylda til að kosta fornleifaskráningu eru það augljóslega hagsmunir þeirra að til séu nákvæmar og aðgengilegar upplýsingar um menningarminjar á yfirráðasvæðum þeirra. Fornleifar eru auðlindir sem ekki er hægt að varðveita né hafa tekjur af nema fyrir liggi upplýsingar um staðsetningu þeirra og gerð. Samkvæmt Þjóðminjalögum (21. gr.) ber þeim sem fyrir meiriháttar framkvæmdum standa skylda til að greiða fyrir rannsóknir á fornminjum sem í ljós koma við jarðrask á þeirra vegum. Það eru því hagsmunir slíkra aðila að hægt sé fletta upp í ábyggilegum skráum um staðsetningu fornleifa áður en framkvæmdir hefjast svo komist verði hjá óþarfa kostnaði og töfum. Einnig eykst nú skilningur á að fornleifar eru vannýttar auðlindir í ferðaþjónustu en forsenda þess að hægt sé að velja staði til kynningar fyrir ferðamenn er að til séu heildstæðar upplýsingar um menningarminjar, ástand þeirra og staðsetningu á viðkomandi svæði.

Að auki má minna á að mat á því hvað teljast markverðar fornleifar hefur lengst af tekið mið af sögu lands og þjóðar í heild. Minni gaumur hefur verið gefinn að sérkennum ákveðinna svæða og fornleifum sem eru markverðar í samhengi

héraðssögu. Af þessum ástæðum er eðlilegt að fornleifaskráning sé unnin í nánú samstarfi við sveitarstjórnir og stofnanir þeirra, með hliðsjón af þörfum þeirra.

Hér á eftir verður gerð rein fyrir þeirri aðferðafræði sem liggur að baki svæðisskráningu fornleifa. Hér er þó greint stuttlega frá þeim skilgreiningum sem lagðar eru til grundvallar við fornleifaskráningu. Í 16. grein þjóðminjalaga er þessi skilgreining:

Til fornleifa teljast hvers kyns leifar fornra mannvirkja og annarra staðbundinna minja sem menn hafa gert eða mannaverk eru á, svo sem:

- a. Byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi mannvirkjum, húsaleifar hvers kyns, svo sem kirkna, bænahúsa, klaustra og búða, leifar af verbúðum, naustum og verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum;
- b. Vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri;
- c. gömul tún- og akurgerði, áveitumannvirki og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita;
- d. gamlir vegir, stíflur, brýr, vatnsvöð, varir, hafnir og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og vitar og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra;
- e. virki og skansar og önnur varnarmannvirki;
- f. gamlir þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð;
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum;
- h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið;
- i. skipsflök eða hlutar úr þeim.

Að jafnaði skal telja minjar 100 ára og eldri til fornleifa

Það er skýrt af þessari skilgreiningu að fornleifar eru ekki aðeins öll mannvirki heldur einnig staðir sem á einn eða annan hátt tengjast menningu og atvinnuvegum, hvort heldur sem er vöð eða álagablettir. Þessari víðu skilgreiningu

hefur verið fylgt við gerð fornleifaskrárinnar og í anda hennar eru einnig skráðir staðir eins og orrustustaðir, skilgreinanlegir staðir þar sem atburðir, sem tengjast sögu og bókmenntum Íslands, hafa átt sér stað og staðir þar sem draugar eiga að hafa búið. Dæmi um staði sem eru ekki skráðir eru eyktamörk sem eru ekki manngerð og drangar sem kallaðir eru nátttröll, en það heiti virðist oftast vera tegundargreining á náttúrumundunum frekar en að sagnir séu um að tröll hafi dagað uppi. Þar sem slíkar sagnir eru, eru þær auðvitað skráðar. Á hinn bóginn eru öll grettistök skráð og er þetta vitanlega umdeilanlegt og byggir fyrst og fremst á því að fyrirsjáanlegt sé að gagn megi hafa af upplýsingunum. Annarskonar upplýsingar sem átt gætu heima í menningarsögulegum gagnagrunni eru t.d. um staðsetningu engja og bithaga, nytjaskóga og veiðistaða. Söfnun slíkra upplýsinga krefst hinsvegar annarskonar gagna og öðruvísi aðferðafræði en skráning eiginlegra fornleifa og er mun viðráðanlegri á stigi aðalskráningar. Þar sem til eru upplýsingar um gróðurfar og búskaparskilyrði fyrir einstakar jarðir (t.d. í sóknarlýsingum og héraðssöguritum) er slíkum upplýsingum safnað á stigi svæðisskráningar.

Samkvæmt lögnum eru öll mannvirki eldri en 100 ára skilgreind sem fornleifar en við skráninguna er notuð aðeins víðari skilgreining. Allar byggingar úr torfi og grjóti eru skráðar sem og önnur mannvirki sem eru vitni um horfið verklag eða tækni. Þar með geta talist elstu steypubyggingar, byggingar úr blönduðu efni (torf, grjót, timbur, steypa, bárujárn) og mannvirki eins og heimarafstöðvar, sundlaugar, upphlaðnir vegir frá því fyrir jarðýtuöld, fiskplön, áveituskurðir og hverskyns minjar aðrar sem tengjast umbreytingum í atvinnuvegum og lífsafkomu á fyrri hluta 20. aldar. Minjar sem tengjast seinni heimstyrjöldinni, veru setuliðsins og framkvæmdum á vegum þess (vegir, flugvellir, braggahverfi, skotgrafir o.s.fr.v) eru einnig skráðar. Þær heimildir sem stuðst er við í svæðisskráningu geyma yfirleitt mjög lítið af upplýsingum um nútímaminjar og er því ekki að vænta heildstæðs yfirlit um þær fyrr en á stigi aðalskráningar. Helst er að upplýsingar um gamlar sundlaugar komi fram við svæðisskráningu.

1.1 Um svæðisskráningu

Við hefðbundna fornleifaskráningu hefur fyrst og fremst verið leitast við að finna og staðsetja einstakar rústir sem sýnilegar eru á yfirborðinu. Ekki var reynt að grennslast fyrir um hvar fornleifar gætu leynst þó þær séu ekki sýnilegar á yfirborði, en ætla má að meginþorri minja á Íslandi sé hulinn sjónum. Til að ráða bót á þessu hefur Fornleifastofnun Íslands þróað aðferðir til að áætla staðsetningu menningarminja en það er mikilvægt bæði frá vísindalegu sjónarmiði og nauðsynlegt ef forðast á röskun minja við framkvæmdir. Annarsvegar er um að ræða leit að vísbendingum um staðsetningu einstakra menningarminja, einkum með stuðningi gamalla túnakorta og örnefnaskráa. Hinsvegar eru óbeinar vísbendingar um byggð og búsetu en með því að fá yfirlit um hvar byggð hefur verið má gera sér allgóða hugmynd um umfang og eðli menningarminja sem þeirri byggð hafa fylgt jafnvel þótt þeirra sjái ekki stað lengur. Við upphaf svæðisskráningar fornleifa er gert yfirlit um sögu byggðar, skilgreindar jarðir og takmörk þeirra og gert yfirlitskort um staði sem vitað er að búið var á. Helstu heimildir eru jarðabækur frá ýmsum tímum, sölubréf og landamerkjalyásingar. Þá er farið skipulega yfir vísbendingar um menningarminjar á hverjum stað, þ.e. túnakort og örnefnaskrár. Að því loknu er leitað í beinum heimildum um fornleifar þ.e. eiginlegum fornleifaskýrslum.

Notagildi svæðisskráningar eru ákveðin takmörk sett og hún getur aldrei komið í staðin fyrir vettvangskonnnun (aðalskráningu). Í fyrsta lagi takmarkast svæðisskráning við þá flokka heimilda sem eru aðgengilegastir og gefa heildstæðasta mynd af menningarminjum á viðkomandi svæði. Er þar um að ræða jarðabækur, fornleifaskýrslur, örnefnaskrár og túnakort. Aðrar heimildir eins og t.d. ævisögur eða ferðasögur, sem oft geyma nákvæmar upplýsingar um húsaskipan og staðsetningu mannvirkja á 19. öld, eru ekki rannsakaðar skipulega á stigi svæðisskráningar þar sem nákvæmni og fjöldi slíkra upplýsinga er tilviljanakenndur og erfitt að hafa upp á þeim þegar stór svæði eru könnuð. Heimildir af þessu tagi eru hinsvegar kannaðar á stigi aðalskráningar. Í öðru lagi getur svæðisskráning ekki gefið nákvæmar upplýsingar um staðsetningu allra minjastaða og í þriðja lagi er ekki hægt að segja til um ástand eða afdrif allra minjastaða á grunni svæðisskráningar. Nákvæmra upplýsinga um þessi

atriði er ekki hægt að afla nema með vettvangsathugun, en á grunni svæðisskráningar má hinsvegar gefa grófa mynd af dreifingu og ástandi fornleifa á skráningarsvæðinu.

Helstu flokkar heimilda sem við er stuðst við svæðisskráningu fornleifa eru jarðabækur, túnakort, örnefnaskrár og fornleifaskýrslur. *Jarðabækur.* Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns er helsta og ítarlegasta verk sinnar tegundar og grundvallarheimildarrit um sögu byggðar á Íslandi og var hún tekin saman árið 1712 í Suður-Þingeyjasýslu. Þar að auki má nefna Jarðatal Johansens frá 1847 og síðan ritið *Byggðir og bú Suður Þingeyinga* en saman gefa þessi rit allgóða mynd um dreifingu byggðar á skráningarsvæðinu. Með því að bera jarðabækurnar saman við jarða- og landamerkjaskjöl fæst einnig gróf mynd af þróun byggðar, skiptingu jarða og breytingum á eignarhaldsfyrirkomulagi. Þessar heimildir geta að jafnaði ekki um einstaka minjastaði, aðra en bæjarstæði og stöku sinnum selstöður, en heildstæðar upplýsingar um dreifingu byggðar eru grundvöllur fyrir túlkun flestra annarra minja, þ.e. þeirra sem orðið hafa til í sambandi við landbúnað, en það er þorri allra fornleifa. *Túnakort.* Um 1920 voru gerðir uppdrættir í mælikvarðanum 1:2000 af tünnum svo til allra jarða á Íslandi. Kortin eru allmisjöfn að gerð enda eftir mismunandi mælingamenn. Öll sýna þau þó mörk túnanna og langoftast er staðsetning bæjarhúsa og útihúsa innan þeirra sýnd, en yfirleitt engin hús utan túns. Einnig er ritað á kortin hversu stór túnin voru í fermetrum og/eða dagsláttum, hversu stór hluti þeirra var þýfður þegar mælt var og hversu stórir matjurtagarðar voru. Á túnakortum fyrir Reykjahverfi koma fram bæði bæjarstæði og útihús ásamt kálgörðum. *Örnefnaskrár.* Söfnun og skráning örnefna hófst á seinni hluta 19. aldar og þá fyrst og fremst í samhengi við skýringar fornrita. Það var hinsvegar ekki fyrr en eftir 1920 að skipuleg skráning allra örnefna á einstökum jörðum hófst að marki. Örnefnaskráning varð síðan eitt af aðalverkefnum Þjóðminjasafnsins en örnefnasafnið er nú í umsjá Örnefnastofnunar Íslands. Örnefnaskrárnar á svæðinu eru nokkuð ýtarlegar og eru til fleiri en ein lýsing um flestar jarðanna. Allmisjafnt er hversu nákvæmlega er getið um rústir í örnefnaskrár en sjaldgæft er að höfundar skráanna láti alveg hjá líða að minnast á mannvirkjaleifar. Þar kemur auðvitað aðallega til að margar rústir bera nöfn og eru auk þess fastir punktar í landslaginu sem hægt er að miða við í lýsingum á landinu. Örnefnaskrár eru stærsta og heildstæðasta safn upplýsinga um fornminjar sem völ er á

en helstu gallar þeirra eru, að það er ekki hægt að treysta því að fullt samræmi sé á milli skráa, þar sem þær eru samdar af ólíku fólki á ólíkum tímum og höfundar þeirra eru oft of staðkunnugir þannig að lýsingar á landslagi verið illskiljanlegar þeim sem ekki þekkja til. Sjaldgæft er að fornleifum sé lýst að marki í örnefnaskrá, heldur er langoftast aðeins getið um þær í framhjáhlaupi eða til skýringar.

Það má því segja að jarðabækur, og skyldar heimildir gefi rammann utan um skráningu menningarminja, en þorri upplýsinga um einstaka staði kemur úr örnefnaskrá og af túnakortum. Á svæðum þar sem aðalskráning (vettvangsathugun) hefur ekki farið fram eru fornleifaskýrslur aðeins til um örfáa staði, og yfirleitt um staði sem á einhvern hátt hafa þótt sérstakir. Mjög sjaldgæft er að til séu nákvæmar lýsingar á minjum um landbúnaðarstörf og daglegt líf seinni alda.

2. Yfirlit um sögu byggðar á svæðinu

Samkvæmt Landnámabók er Reykjahverfi innan landnáms bræðranna Héðins Þorsteinssonar á Héðinshöfða og Höskuldar Þorsteinssonar sem bjó í Skörðum. Ekki er getið um mörk milli þeirra bræðra en sennilega er skráningarsvæðið allt innan landnáms Höskuldar.¹ Mjög sennilegt verður að telja að svæðið fyrir botni Skjálfanda austanmegin hafi verið það sem fyrst byggðist á landnámsöld, þ.e. frá Húsavík suður til Skarða og mætti raunar telja Laxamýri eðlilegra frumbýli heldur en Skörð þó auðvitað verði ekkert um það fullyrt. Engar fornleifar frá fyrstu öldum byggðar eru þekktar í Reykjahverfi og því er helst að gera sér hugmynd um landnám með því að skoða dreifingu bæjanna, dýrleika þeirra eða verðmæti og það hvar kirkjur og bænhus stóðu, en allt eru þetta vísbendingar um hvaða jarðir þóttu betri til búskapar en aðrar. Ætla má að betri jarðir séu jafnframt þær sem fyrr voru byggðar, eða að minnsta kosti þær sem byggðar voru af landnámsmönnum sem tókst að koma svo vel undir sig fótunum að þeir gátu valið sér besta landið á hverjum stað.

¹ ÍF I, 275

Þær jarðir sem hæst eru metnar að fornu mati í Reykjahverfi eru Laxamýri, Skörð og Reykir, allt 40 hundraða jarðir. Útkirkjur voru á öllum þessum jörðum sem og í Saltvík sem var 20 hundruð að fornu mati. Þó þessar jarðir séu ekki nefndar í skjölum fyrr en á síðmiðöldum er líklegast að jarðirnar hafi byggst fljótlega eftir landnám jafnvel á sama tíma og Skörð þó hún sé talin landnámsjörðin. Fátt er að finna í heimildum um byggð á öðrum jörðum í Reykjahverfi á miðöldum. Einarstaða er getið í Reykdælu sem er talin rituð í kringum miðja 13. öld.² Skóga er fyrst getið í yfirliti um Hólastólseignir frá árinu 1449.³ Uxastaðir hét býli sem lagðist undir Laxamýri einhverntíma á árunum 1550-1650, en ekki er vitað hvenær jörðin byggðist.⁴ Engar heimildir eru fyrir byggð í Heiðarbót og Þverá fyrr en 1712 þó jarðirnar hafi líklega byggst fyrr, af staðsetningu þeirra má draga þá ályktun að þær hafi byggst frekar snemma, sérstaklega Þverá sem var 20 hdr að fornu mati. Vitað er að Kaldakur og Mýrarsel byggjast ekki fyrr en á 17. öld. Ekki er getið um neinar hjáleigur á svæðinu á miðöldum, nema ef telja skyldi Einarstaði sem slíka, en nokkurra er getið 1712 sem höfðu þá flestar verið lengi í eyði – sumar eflaust frá því á miðöldum. Má nefna Litlu-Saltvík og Saltvíkurgerði í landi Saltvíkur, Hólsstekk í landi Kaldbaks, Mýrargerði í landi Laxamýrar, Maríugerði í landi Mýrarsels sem fór í eyði um 1670, Hrísakot, Skarðsgerði sem fór í eyði um 1650, Borgarhús og Litlu-Skörð í landi Skarða, Dýjakot í landi Skóga, Litlu-Þverá og Víkingsstaði í landi Þverár og Holtakot, sem fór í eyði fyrir 1640 og Brekknakot sem fór í eyði árið 1700, í landi Reykja.⁵ Brekknakot byggðist á ný á 18. öld og Dýjakot á þeirri 19.⁶ Þessi fjöldi eyðibýla bendir ótvírætt til þess að búsetuskilyrði í Reykjahverfi hafi verið verri á 17. öld en áður og þar verðir ekki vart sömu byggðaaukningar um miðja öldina eins og svo víða annarsstaðar á landinu. Það er í samræmi við byggðamunstur annarsstaðar á Íslandi að flestar hjáleigur séu á einni af elstu og bestu bújörðunum.

² ÍF X, 152.

³ DI V, 40

⁴ BBSÞ, 517

⁵ JÁM XI ??

⁶ HJ, 536

3. Skrá yfir fornleifar í Reykjahverfi

SP-318 **Saltvík**

“Jarðardýrleiki xx ¢ með Kaldbak, en heimajörðin reiknast fyrir tvo þriðjunga og tíundast so 4 tíundum.”
JÁM, 253. 1449: Jarðarinnar getið í skrá um jarðir Hólastóls. DI V, 39 Tún 7 ha, 1/3 sléttað. Sáðreitir
100 m². -Túnakort. “Útigangur í betra lagi á landi en lítill í fjörunni...” JÁM, 253

SP-318:001 *Saltvík* bæjarhóll bústaður
“Bærinn stendur við brekkurætur suðaustur frá víkinni sem hann dregur nafn af en hún heitir Saltvík.”
Heimildir: Ö-Saltvík a, 1

SP-318:002 heimild um útkirkju
SALTVÍK Á TJÖRNESI (SP) (HÚSAVÍKURÞING) ? BÆNHÚS
1712: “Hálfkirkja eður bænhús er hjer ut supra.” JÁM, 253.
Stórt hringlaga gerði með rúst í miðju er enn austan við núverandi bæjarhús í Saltvík.
Heimildir: JÁM, 253

SP-318:003 heimild um útihús
Útihús við jaðar túns norðvestan við bæjarstæði.
Heimildir: Túnakort

SP-318:004 heimild um útihús
Útihús við jaðar túns norðaustan við bæjarstæði.
Heimildir: Túnakort

SP-318:005 heimild um útihús
Útihús sunnan við bæjarstæði.
Heimildir: Túnakort

SP-318:006 heimild um útihús
Nyrsta útihús í suðausturhorni túns.
Heimildir: Túnakort

SP-318:007 heimild um útihús
Mið útihús í suðausturhorni túns.
Heimildir: Túnakort

SP-318:008 *Saltvíkurgerði* bæjarstæði býli
“Litla Salltvíjk og Sallt Viijkur gerde heita tvö eyðiból hjer í landinu, og liggur annað þeirra niður við sjóinn en hitt út frá jörðunni, og eru sýnilega byggíngarmerki á þeim báðum fornra tóftarleifa og girðinga, samt hafa þau ekki bygð verið frá gamallri tíð. Hvorugt þeirra má aftur byggja fyrir heyskaparleysi.”
Heimildir: JÁM, 254

SP-318:009 *Hólastekkur* heimild um stekk
“Hólastekkur heitir örnefni hjer í landinu þar sem Kallbak brúkar stekkjarför. Þar um kríng liggja fornar girðingar ekki ólíkar fornnum túngarði, samt efast menn um að þar hafi bygð verið, því þess sjást ekki önnur merki. Ekki má hjer bygð setja fyrir heyskaparleysi.”
Heimildir: JÁM, 254

SP-318:010 heimild um útihús
Syðsta útihús í suðausturhorni túns.
Heimildir: Túnakort

SP-318:011 *Litla Saltvík* bæjarstæði býli

“Litla Salltvíkj og Sallt Viijkur gerde heita tvö eyðiból hjer í landinu, og liggur annað þeirra niður við sjóinn en hitt út frá jörðunni, og eru sýnilega byggíngarmerki á þeim báðum fornra tóftarleifa og girðinga, samt hafa þau ekki bygð verið frá gamalli tíð. Hvorugt þeirra má aftur byggja fyrir heyskaparleysi.” “Þá er inn úr Saltvík syðst er Kópavík og lítið nef norðan hennar heitir Kópabásnef... Þá er fjaran og landið þar í kring neft Litla-Sandvík þar voru beitarhús.” “Útræði var stundað frá Litlu-Saltvík, sem er fornt býli niður við sjóinn. Sér þar fyrir fornum verbúðartóftum.”

Heimildir: JÁM, 254; Ö-Saltvík a, 1; BBSÞ, 549

SP-318:012 *Stekkjarlág* örnefni stekkur

“Rétt suður við beitarhúsin er ofurlítið valllendi upp frá víkinni sem heitir Búðarbrekka. Í Búðarbrekku er lítil lág sem heitir Stekkjarlág...”

Heimildir: Ö-Saltvík a, 1

SP-318:013 *Nafarbúð* heimild um verbúð

“Nafabás er við Nöfina og Nöf gengur þar fram norðan Saltvíkur upp af henni Nafarhæð og Nafarsker fram af henni Nafarbúð er uppi á bökkunum var notuð í sambandi við selaveiðar í nætur, sem voru lagðar fram af Nafarskerinu og Nafarbás.” “Nafarbúð er nú fallin, en tóttina sér enn.”

Heimildir: Ö-Saltvík a, 1; Ö-Saltvík b, 7

SP-318:014 *Sundalág* heimild

“Stórhóll heitir uppfrá Nöfinni... Austur af holtinu er Sundalág. Þar eru tættur og garðar.”

Heimildir: Ö-Saltvík a, 2

SP-318:015 varða

“Á merkjum móti Saltvík þá er það um það bil úr Nöfinni sunnan við Gvendarbás beint í vörðu í króknum í Gvendarbáslæk.”

Heimildir: Ö-Saltvík a, 2

SP-318:016 heimild um landamerki

“Á merkjum móti Saltvík þá er það um það bil úr Nöfinni sunnan við Gvendarbás beint í vörðu í króknum í Gvendarbáslæk. Þaðan gamall merkjagarður sunnanvert við Gvendarstein.”

Heimildir: Ö-Saltvík a, 2

SP-318:017 *Einbúi* þjóðsaga

“Bæjarholt heitir smáholt neðan við Saltvík um 5 km frá Húsavík. Neðan við það er Einbúi. Þar á að vera grafið gull en má ekki grafa því þá stendur bærinn í björtu báli. Sést fyrir uppgreftri.”

Heimildir: Ö-Saltvík a, 2

SP-318:018 varða

“Sunnan við Dagmálagil er stuttur melur sem heitir Langimelur og Dagmálahóll er á brekkubrún meðfram vörðubrotum.”

Heimildir: Ö-Saltvík a, 2

SP-318:019 heimild um leið

“...Bæjarás heitir hæðin fyrir ofan bæinn þar fyrir ofan heita Lágur sem eru vel grónar og [ólæsil.] er þar á milli þá er Saltvíkurleiti það er hæðin norðan við Salvíkurbæ, þar lá gamli vegurinn.”

Heimildir: Ö-Saltvík a, 2

SP-318:020 *Torfkriki* heimild um ristu

“Móar heitir allt svæðið fyrir norðan bæinn. Torfkriki heitir út og niður þar er allt upprist.”

Heimildir: Ö-Saltvík a, 2

SP-318:021 heimild

“Fornir garðar eru mjög margir á þessum slóðum. Frá Gvendarsteini liggur garður mjög beinn alla leið

suður í Mýrakvísl, norðanvert í Skarðahálsi.”

Heimildir: Ö-Saltvík a, 2-3

SP-318:022 heimild um landamerki

“Frá Gvendarbás er merkigarður milli Kaldbaks og Saltvíkur upp í langagarðinn.”

Heimildir: Ö-Saltvík a, 3

SP-318:023 heimild um landamerki

“Frá Rauðkubjargi er garður austur í stóra garð.”

Heimildir: Ö-Saltvík a, 3

SP-318:024 heimild um landamerki

“Frá Rauðkubjargi er garður austur í stóra garð. Úr honum liggur garður frá Stórhól heim í túngarð.”

Heimildir: Ö-Saltvík a, 3

SP-318:025 heimild um vörslugarð

“Og að sunnan frá túngarði og niður í Saltvíkina. Þessir garðar hafa varið engin.”

Heimildir: Ö-Saltvík a, 3

SP-318:026 heimild um túngarð

“Úr honum liggur garður frá Stórhól heim í túngarð.”

Heimildir: Ö-Saltvík a, 3

SP-318:027 *Gildrugil* heimild um refagildru

Gildrugil heitir gilið suður af bænum.” “Gildrugil er stórgrýtt gil. Þar höfðu verið veiddar tófur í steingildrur.”

Heimildir: Ö-Saltvík b, 4; Ö-Saltvík c, 2

SP-318:028 *Kotið/Mariugerði* bæjarstæði býli

“Kotið er sunnan og austan við Stórhól, alveg við gamla þjóðveginn.” “Kotið eða Mariugerði. Þar eru mjög glöggir garðar í kring.”

Heimildir: Ö-Saltvík b, 7; Ö-Saltvík d, 2

SP-318:029 *Nafarbás* heimild um lendingu

Bátalægi var undir Nöf, í Nafarbás, og var vitjað um þaðan. Nafarbás er þröngur, og var erfitt að verja bátana þar í brimi.”

Heimildir: Ö-Saltvík c, 2

SP-318:030 *Gvendarsteinn* varða

“Gvendarsteinn: Merkin milli bæja” “Gvendarsteinn: Þar var stór grjóthrúga, og átti hver, sem fór þar hjá í fyrsta sinn, að henda steini í hrúguna.” “Gvendarsteinn nefnist töluverð grjóthrúga á melhrygg við reiðgötuna, suðaustur frá Kaldbaksbæ. Suðvestan í henni er dálítill klöpp, nær horfin í hrúguna. Undir henni er sagt, að Guðmundur góðu hafi eitt sinn falizt fyrir óvinum sínum, og fundu þeir hann ekki. Hann blessaði síðan klöppina. Seinna tóku ferðamenn upp þann sið að bera að henni grjót sér til fararheilla.”

Heimildir: Ö-Saltvík b, 2; Ö-Saltvík c, 2; Ö-Kaldbakur c, 3

SP-318:031 *Skeiðflötur* heimild um leið

“Skeiðflötur upp af Sundlág. Þar lá gamli vegurinn.”

Heimildir: Ö-Saltvík d, 2

SP-319 Kaldbakur

“Kallbak, sumir segja Kaalbak, partur af Saltvík. Bygt fyrir 50 árum á fornu eyðibóli utarlega í

Saltvíkur landi, afdeilt að tünnum engjum og reka, en öðrum landytjum óskift, og reiknast fyrir þriðjung allrar jarðarinnar og túndast so ut supra.” JÁM, 253. Tún 3.6 ha, ¾ slétt. -Túnakort.

SP-319:001 *Kaldbakur* bæjarhóll bústaður
Heimildir:

SP-319:002 heimild um útihús
Útihús í norðvesturhorni túns.
Heimildir: Túnakort

SP-319:003 heimild um útihús
Útihús í vesturhorni túns.
Heimildir: Túnakort

SP-319:004 heimild um útihús
Útihús norðvestan við bæjarhús.
Heimildir: Túnakort

SP-319:005 heimild um útihús
Útihús við jaðar túns sunnan við bæjarstæði.
Heimildir: Túnakort

SP-319:006 *Hólastekkur* bæjarstæði býli
“Holasteckur heitir örnefni hjer í landinu þar sem Kallbak brúkar stekkjarför. Þar um kríng liggja fornar girðingar ekki ólíkar fornum túngarði, samt efast menn um að þar hafi byggð verið, því þess sjást ekki önnur merki.” “Suðvestur af bæ er Nónhóll. Sunnan við hann er Hóladalur og Hóladalsgróf. Þar hefur verið býli. Þar eru garðar og tættur.”
Heimildir: JÁM, 254; Ö-Kaldbakur a, 1-2

SP-319:007 *Skúlabúðarfjara* örnefni verbúð
“Norðan við Gvendarbás er Gvendarbáshorn, og norðan þess er í fjöru Skúlabúðarfjara.” “Í Skúlabúðarfjöru var hafður bátur til að fara á og vitja um selanætur. Sér votta fyrir tóftarbrotum.”
Heimildir: Ö-Kaldbakur a, 1; Ö-Kaldbakur c, 2

SP-319:008 heimild um leið
“Breiðasund er meðfram gamla veginum - beggja megin. Það er aðalega í landi Saltvíkur.”
Heimildir: Ö-Kaldbakur b, 3

SP-319:009 varða
“Kaldbakslandi lýkur syðst á Grjóthálsi - svonefndu fjárgili og eru ar mörk Húsavíkur- og Salvíkurlands. Merkin eru við vörður í Fjárgilinu.”
Heimildir: Ö-Kaldbakur b, 3

SP-319:010 varða
“...í vörðu á Nónási, sem er í daglegu tali kallaður Kúalágarhryggur.”
Heimildir: Ö-Kaldbakur c, 1

SP-319:011 heimild um uppsátur
“Slakki nokkur gengur til suðausturs úr Gvendarbás, og heitir hann Gvendarbásgróf. Eftir henni rennur Gvendarbásgrófarlækur og kemur í fjöru rétt sunnan við nef í básnum. Norðan við nefið var í fyrri tíð uppsátur, og mun 2-3 bátum hafa verið róið frá básnum, líklega frá Saltvík og Laxamýri. Faxi, sexróinn bátur, er talinn þar síðastur til röðra. Sér enn rústir búða.”
Heimildir: Ö-Kaldbakur c, 1

SP-319:012 *Stekkjarfjara* heimild um stekk
“Eilítið norðan við Skúlabúðarlæk tekur við stutt fjara, er kallast Stekkjarfjara. Þar uppi á bakkanum sér

votta fyrir stekkjarrústum.”

Heimildir: Ö-Kaldbakur c, 2

SP-319:013 *Svarðarmýri* örnefni rista

“Til suðurs, næst túni og neðan vegar, er allstór mýri, sem heitir Svarðarmýri.”

Heimildir: Ö-Kaldbakur c, 2

SP-320 Laxamýri

“Jarðardýrleiki xl € með Mýrarseli, en heimajörðin reiknast fyrir xxx € og túndast so fjórum sinnum...”
JÁM, 250 1449: Jarðarinnar getið í skrá um jarðir Hólastóls. DI V, 40 Tún 9.1 ha, 9/10 sléttaðir. Sáðreitir 840 m². -Túnakort. “Túninu grandar vatnsuppgangur og sandfok, þó er það ekki ennþá til stórrar eyðileggíngar. Engið er mjög af sjer gengið og víða mosavaxið og valla betra en bithagi. Úthagarnir eru mjög litlir um sig...” JÁM, 251.

SP-320:001 *Laxamýri* bæjarhóll bústaður

“Bærinn Laxamýri stendur litlu austar og ofar en mýrlendið, sem bærinn dregur nafnið af...”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 1

SP-320:002 heimild um útkirkju

“Hálfkirkja er hér eður bænhus og stendur það enn, samt hefur hjer ekki verið embætti flutt í manna minnum.”

Heimildir: JÁM, 250

SP-320:003 heimild um útihús

Útihús við jaðar túns vestan megin við bæjarhús.

Heimildir: Túnakort

SP-320:004 heimild um útihús

Útihús í norðvesturhorni túns.

Heimildir: Túnakort

SP-320:005 heimild um útihús

Vestari útihús við jaðar túns norðvestan við bæjarstæði.

Heimildir: Túnakort

SP-320:006 heimild um útihús

Austari útihús við jaðar túns norðvestan við bæjarstæði.

Heimildir: Túnakort

SP-320:007 heimild um útihús

Útihús norðan við bæjarstæði.

Heimildir: Túnakort

SP-320:008 heimild um útihús

Útihús sunnan við bæjarstæði.

Heimildir: Túnakort

SP-320:009 heimild um útihús

Útihús rétt austan við bæjarstæði.

Heimildir: Túnakort

SP-320:010 heimild um útihús

Útihús í suðausturhorni túns

Heimildir: Túnakort

SP-320:011 *Myrargerde* bæjarstæði býli

“Myrargerde kallast forn girðing með tóftarleifum skamt fyrir utan heimatúnið, og atla menn þar muni hafa bygð verið í fyrndinni, nema þar hafi veirð girt í kringum fjárhús eður annað þvílíkt. Ekki má hjer bygð setja fyrir heyskaparleysi.” “Neðan vegar, sunnan í [Mýrar]leitinu, eru garðar og gömul tóftarbrot, sem óvísst er um nafn á (ef til vil Mýrargerði), en þar var tiltölulega ný fjárrétt, og var þar stíað á meðan sú venja hélzt, og staðurinn nefndur Stekkur.”

Heimildir: JÁM, 252; Ö-Laxamýri a, 9

SP-320:012 heimild um túngarð

“Er þá komið á móts við túngarðinn, en hann sker sundur efsta stykkið, þar sem heitir Fitjarstykki báðum megin við túngarð...”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 1

SP-320:013 *Tröðin* heimild um leið

“Norðan við Tröðin sem er breiðasti og hæsti flóðgarðurinn og kerrutækur...”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 2

SP-320:014 *Yztigarður* heimild

“Garðarnir höfðu sumir sín nöfn og voru þau talin frá norðri: Yztigarður...”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 2

SP-320:015 *Kiðlingseyjargarður* heimild

“Garðarnir höfðu sumir sín nöfn og voru þau talin frá norðri: Yztigarður, Tröð, Kiðlingseyjargarður næstur sunnan við Tröð...”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 2

SP-320:016 *Mýrarselsgarður* heimild

“Garðarnir höfðu sumir sín nöfn og voru þau talin frá norðri: Yztigarður, Tröð, Kiðlingseyjargarður næstur sunnan við Tröð, Mýrarselsgarður milli Laufstykkis og Mýrarselstykkis...”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 2

SP-320:017 *Efstigarður* heimild

“Garðarnir höfðu sumir sín nöfn og voru þau talin frá norðri: Yztigarður, Tröð, Kiðlingseyjargarður næstur sunnan við Tröð, Mýrarselsgarður milli Laufstykkis og Mýrarselstykkis og Efstigarður ofan við Stórustykki.”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 2

SP-320:018 heimild

“...vetraris var oft ótryggari á Landkvíslinni (en svo hét austasta kvíslin, sem rann næst mýrinni) en á Mýrarvatni (eða sjálfri Laxánni)... Seinna var hlaðinn stíflugarður við suðurenda varphólmanna, sem lokaði Landkvíslinni og þrengdi Mýrarkvísl vestur í Laxá.”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 3

SP-320:019 *Ferjuhólmar* örnefni ferja

“Beint á móti Mýrarseli við austurlandið og fram undan ósum Mýrarkvíslar eru 3-4 hólmar, sem heita einu nafni Ferjuhólmar (ná norður á móts við Mýrarselsgarð).”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 3

SP-320:020 *Laxakofi* heimild

“...og tvö smáske norður af Stórey, annað nafnlaust, en hitt kallað Kofasker, við austurlandið framundan kofarústum, þar sem heita Laxakofi.”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 3

SP-320:021 *Peningatöpp* þjóðsaga

“Lítill klettur klýfur Austurfossana í tvennt og nefnist Peningatöpp. Er þar falinn peningakistill að sögn, en ekki mundi hann auðtekinn án mikilla “anstalta”, enda geymdur þar enn sem fyrr.”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 4

SP-320:022 *Fossavað* heimild um vað

“Neðan við Fosshólmana breikkar áin á kafla og grynkar, svo að þar er vað á henni eða á Breiðunni, sem kölluð er, upp í Laxhólmann... Vaðið nefnist Fossvað.”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 4

SP-320:023 *Búðir* heimild

“Neðanundir björgunum er stór malareyri hálfhringlaga þar sem Laxá sveigir umhverfis hana á 3 vegu, heitir það svæði Ærvík... Norður undir ósnum yzt í Ærvíkinni eru kofarústir. Heita þær Búðir...”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 5

SP-320:024 *Hesthúsvöllur* heimild um hesthús

“Syðst og efst í túninu var Hesthúsvöllur (ásamt hesthúsi), sem afmarkast af túni og bæjarlæk.”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 5

SP-320:025 heimild um fjós

“Hinum megin við lækinn (að norðan) er mýrarsund nefnt Litlamýri. Norðan við hana og austanundir fjósinu, sem stóð 26-30 m austan við bæinn...”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 5

SP-320:026 *Austurhús* heimild um fjárhús

“Hinum megin við lækinn (að norðan) er mýrarsund nefnt Litlamýri. Norðan við hana og austanundir fjósinu, sem stóð 26-30 m austan við bæinn hét Lambhúsvöllur, en á honum stóðu tvö fjárhús, annað með dyr til vesturs en hitt til austurs og var hlaða á milli þeirra. Héту húsín Austurhús...”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 5

SP-320:027 *Vesturhús* heimild um fjárhús

“Hinum megin við lækinn (að norðan) er mýrarsund nefnt Litlamýri. Norðan við hana og austanundir fjósinu, sem stóð 26-30 m austan við bæinn hét Lambhúsvöllur, en á honum stóðu tvö fjárhús, annað með dyr til vesturs en hitt til austurs og var hlaða á milli þeirra. Héту húsín Austurhús og Vesturhús.”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 5

SP-320:028 heimild um hlöðu

“Hinum megin við lækinn (að norðan) er mýrarsund nefnt Litlamýri. Norðan við hana og austanundir fjósinu, sem stóð 26-30 m austan við bæinn hét Lambhúsvöllur, en á honum stóðu tvö fjárhús, annað með dyr til vesturs en hitt til austurs og var hlaða á milli þeirra.”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 5

SP-320:029 *Stórigarður* heimild um túngarð

“Norðaustur af þessum húsum er túnblettur 3 dagsl. Að stærð, girtur torf og grjótgardi á alla vegu og hét Stórigarður (ein elzta túnsléttá í sýslunni gerð með hestaverkfærum).

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 5

SP-320:030 *Traðarhús* heimild um útihús

“Norður frá bænum var myndarleg upphlaðin braut nefnd Tröðin og norður með henni að vestan Traðarhús.”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 5

SP-320:031 heimild um hesthús

“Þar nokkru neðar var hesthús norður við túngarðinn...”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 5

SP-320:032 *Miðhús* heimild um fjárhús

“Þar nokkru neðar var hesthús norður við túngarðinn og enn neðar fjárhús, nefnt Miðhús.”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 5

SP-320:033 *Hornhús* heimild um útihús

“Neðst og norðvestast í túninu var Hornhús...”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 5

SP-320:034 *Nýhús* heimild um útihús

“Neðst og norðvestast í túninu var Hornhús og suður af því, beint niður undan bænum, Nýhús.”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 5

SP-320:035 *Sauðhús* heimild um fjárhús

“Nokkru ofar í túninu var Sauðhús, en umhverfis það allstór plægð slétta (gömul og sjálfgrædd), sem hét Flagið.”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 5-6

SP-320:036 *Heygarðar* örnefni heygarður

“Sunnan við túnið á milli þess og mýrarinnar er Mórinn (nokkuð láréttur, þýfður og gróinn fjalldrapa og lyngi). Syðst og vestast í honum hétu Heygarðar.”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 6

SP-320:037 *Dúnlág* heimild

“Beint suður af bænum og stutt frá honum myndast lág nokkuð djúp á kafla suðaustur af bænum. Heitir neðsti hluti hennar Dúnlág (þar þurrkaður æðardúnn)...”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 6

SP-320:038 *Eyrhúsálág* örnefni

“Beint suður af bænum og stutt frá honum myndast lág nokkuð djúp á kafla suðaustur af bænum. Heitir neðsti hluti hennar Dúnlág (þar þurrkaður æðardúnn), þar ofan við Eyrhúsálág (dýpsti hluti lágarinnar)...”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 6

SP-320:039 *Stekkur* heimild um stekk

“Beint suður af bænum og stutt frá honum myndast lág nokkuð djúp á kafla suðaustur af bænum. Heitir neðsti hluti hennar Dúnlág (þar þurrkaður æðardúnn), þar ofan við Eyrhúsálág (dýpsti hluti lágarinnar), en Stekkjarlág efst, ofan þjóðveggar, og nær hún langt upp í Hrísin. Ofan til við þessa lág og norðan hennar eru forn tóftarbotn og garðar, sem heita Stekkurinn.”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 6

SP-320:040 *Leyningsgarður* heimild

“Syðst á Brúnum og norðaustur af Stekk eða beint austur af bænum heitir Dagmálaás (stór grýttur melur), sem ber við loft að heiman, og norður af honum liggur forn en glöggur garður norður eftir Brúnum og heitir Leyningsgarður...”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 6

SP-320:041 *Gildurgil* örnefni refagildra

“Sé farið ofan frá Hnjúkum á merkjum að norðan, er komið norðantil á Skarðaháls að gildragi, sem heitir Gildrugil neðan við hálsinn og efst við Mýrarleiti...”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 7

SP-320:042 *Vörðumelur* örnefni

“Efst á Mýrarleiti er Vörðumelur.”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 7

SP-320:043 *Búðarbrekka* heimild um verbúð

“Þar niður af á sjávarbakkannum heitir Búðarbrekka (þar voru sjóbúðir), og víkin þar neðanundir og

vestur eftir heitir Saltvík.”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 8

SP-320:044 *Höfðagerði* heimild

“Uppi á bjarginu í suður frá Össum er dálítill lág, sem heitir Össurslág og milli hennar og Ærvíkurhöfða eru víðivaxin börð, nefnd Höfðabörð. Sunnan í höfðanum vestarlega eru gömul tóftarbrot og garðar. Heitir þar Höfðagerði.”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 8

SP-320:045 heimild

“Uppi á bjarginu í suður frá Össum er dálítill lág, sem heitir Össurslág og milli hennar og Ærvíkurhöfða eru víðivaxin börð, nefnd Höfðabörð. Sunnan í höfðanum vestarlega eru gömul tóftarbrot og garðar. Heitir þar Höfðagerði.”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 8

SP-320:046 *Flatagerði* bæjarstæði býli

“Norðan við [Skotalág] þvert yfir veginn er lítill hæð og heitir Litlaleiti. Norðan við það er gamalt eyðibýli, nefnt Flatagerði, og rennur lækur þar norðan við, sem heitir Syðrilækur eða Flatagerðislækur.”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 8-9

SP-320:047 *Vökukofi* heimild

“Holtendinn, sem Stórilækur beygir fyrir, heitir Vökukofaholt og kofarústir efst á því Vökukofi (aðalbækistöð vökumanns að vorinu til að gæta varps og túns).

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 9

SP-320:048 *Fossagötur* heimild um leið

“Vestan í vökukofaholtinu og einnig þvert yfir það norðan kofans liggja reiðgötur, nefndar Fossagötur.”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 9

SP-321 **Mýrarsel**

“Myrar Sel, er partur af Laxamýri. Bygt á selstæði heimajarðarinnar á landi því sem jörðin á fyrir vestan Laxá, og er því afdeild að öllum jarðnytjum. Þessi byggging hófst hjer fyrir um 50 árum og reiknaðist síðan fjórðungur allrar jarðarinnar, að dýrleika x £, og so tíundast ut supra.” JÁM, 252. “Mýrarsel; í landi Laxamýrar, vestan Laxár, byggt 1660, fór í eyði um 1890.” HJ, 551. “Útgángur í betra lagi og bregst sjaldan í meðalárum fyrir roskið fje með nokkrum heystyrk.” JÁM, 252.

SP-321:001 *Mýrarsel* bæjarhóll bústaður

“Mýrarsel stóð á litlu nesi við ána nokkru norðar en Uxastaðir, talið byggt í Uxastaðalandi.”

Heimildir: BBSÞ, 518

SP-321:002 *Efravað* heimild um vað

“Sunnan við Mýrarkvísl er Hvammsheiði. Suður af bænum eru tvö vöð á Mýrarkvísl, Efravað...”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 9

SP-321:003 *Núpavað/Neðravað* heimild um vað

“Sunnan við Mýrarkvísl er Hvammsheiði. Suður af bænum eru tvö vöð á Mýrarkvísl, Efravað og Núpavað (eða Efravað).”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 9

SP-321:004 *Núpaeyri* heimild um áfangastað

“Sunnan við þau [vöðin] er allstór flöt og gróin eyri, Núpaeyri (alkunnur áningarstaður áður fyrr).

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 9

SP-321:005 *Maríugerði* bæjarstæði býli

“Máriugerde, eyðihjáleiga suður og upp frá heimajörðinni, hún hefur í eyði legið undir 40 ár.” “Í brekkunni sunnan við Litlu-Núpa á merkjum Núpa og Litlu-Núpar er Maríugerði.”

Heimildir: JÁM, 251; Ö-Laxamýri a, 10

SP-321:006 *Uxastaðir* bæjarstæði býli

“Sé farið fram með [Lax]ánni frá Mýrarseli, er gróin landræma, víðast mjó með krikum, sem ganga inn í hraunið, og kallast ræman í heild Mýrarselsengi. Spölkorn suður með ánni eru bæjarrústir, er heita Uxastaðir.” “Uxastaðir, hét býli er stóð á vestari bakka Laxár, litlu sunnar er gömlu Laxárbrýrnar voru. Sjást þar rústir. Uxastaðir eru taldir hafa verið mikil jörð... Jörðin talin lögð undir Laxamýri á árabílinu 1550-1650.”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 10; BBSÞ, 517

SP-321:007 *Selhólar* örnefni sel

“Vestan við Kvígudalina er holur klettur nefndur Smiðjuklettur (nafnið frá vegagerðararunum 1909-10) og vestan við hann eru vikurhólar, Rauðhólar, en Selhólar þar norður af.”

Heimildir: Ö-Laxamýri a, 10

SP-322 Skörð

“Jarðardýrleiki xl ƒ, og so tíundast kóngi, presti og fátækum.” JÁM, 249 Landnámsjörð Höskuldar Þorsteinssonar. ÍF I, 275-276. Jarðarinnar er getið í Ljósvetningasögu sem er rituð um 1250. ÍF X, 3. 1386: “[Hólastaður á] Ath man aa attungh með ollum fíoru gognum skurdum ok skothlut ok fiordungr hualReka ok vidhreka medal trossadals hæðar ok klafs stapa ok gefua af halfuan attungh skarda kyrkiu.” DI II, 317. “Jarðarinnar er fyrst getið með vissu, er Ófeigur Járngerðarson bjó þar. Líkur eru til að Höskuldur landnámsmaður hafi búið hér...” HJ, 542 Skörð: Tún 7.7 ha, ¼ sléttað. Sádreitir 200 m². - Túnakort. Einarstaðir: Tún 2.7 ha, ¾ sléttað. “Túninu hefur bæjarlækurinn spillt, sem grafið hefur sig í gegnum völlinn með landbroti... Engjar eru nokkuð slitróttar. Úthagarnir góðir og miklir.” JÁM, 250.

SP-322:001 *Skörð* bæjarhóll bústaður

“Kirkjugarður... Er sunnan við götuna sem liggur heim að bænum og sunnan og austan við gömlu bæjarrústirnar, sem stundum voru kallaðar Gamlibær. Þær eru nú farnar. Nýbýlið Skarðaborg er nálægt því að vera í gömlu tóftunum.”

Heimildir: Ö-Skörð, 1

SP-322:002 heimild um útkirkja

SKÖRÐ Í REYKJAHVERFI (SP) (HÚSAVÍKURÞING) ? HÁLFKIRKJA

1386: [Hólastaður á] Ath man aa attungh með ollum fíoru gognum skurdum ok skothlut ok fiordungr hualReka ok vidhreka medal trossadals hæðar ok klafs stapa ok gefua af halfuan attungh skarda kyrkiu. DI II, 317 sbr. 318 og 319.

1712: “Hálfkirkja er hjer og embættað 3 á ári, og geldur ábúandi ix álnir í messukaup, en kirkjutúnd fellur niður, ljóstollur og lambeldi.” JÁM, 249;

”Sunnan við [Hesthús]tundu er djúpt lækjarðrag, sem liggur til suðvesturs, og heitir það Kirkjugróf. Mun það draga nafn af kirkju eða bænhusi, sem var hér endur fyrir löngu í Skörðum. Þá er Kirkjugarður, sem enn er svo nefndur. Hann er sunnan við götuna sem liggur heim að bænum... Enn sést fyrir leiðum í garðinum, og í honum miðjum sér fyrir rúst hálfkirkjunnar, sem hér var... Þegar grafið var fyrir undirstöðum hlöðunnar, kom eitthvað upp af beinum.” Ö-Skörð, 1-2;

“Hálfkirkja var hér öldum saman, en lagðist niður á seinni hluta 18. aldar.”

Heimildir: DI II, 317 sbr. 318 og 319. Ö-Skörð, 1-2; JÁM, 249; BBSÞ, 542

SP-322:003 heimild um útihús

Vestasta útihús við norðurjaðar túns á Skörðum.

Heimildir: Túnakort

SP-322:004 heimild um útihús
Mið útihús við norðurjaðar túns á Skörðum.
Heimildir: Túnakort

SP-322:005 heimild um útihús
Austasta útihús við norðurjaðar túns á Skörðum.
Heimildir: Túnakort

SP-322:006 heimild um útihús
Útihús við jaðar túns á Skörðum, austan við bæjarhúsin.
Heimildir: Túnakort

SP-322:007 heimild um útihús
Vestara útihús sunnan við bæjarhúsin á Skörðum
Heimildir: Túnakort

SP-322:008 heimild um útihús
Austara útihús sunnan við bæjarhúsin á Skörðum.
Heimildir: Túnakort

SP-322:009 *Hesthústunga* heimild um hesthús
“Austan við bæinn, en sunnan við Grófina, er Hesthústunga. Á henni er lítil tóft.”
Heimildir: Ö-Skörð, 1

SP-322:010 *Lambhústunga* heimild um lambhús
“Sunnan við Kirkjugróf heitir Lambhústunga. Þar var Lambhús, og fyrir nokkrum árum var byggð hlaða við það.”
Heimildir: Ö-Skörð, 2

SP-322:011 *Suðurhúsvöllur* örnefni útihús
“Í suðaustur frá bænum, sunnan götunnar, kallast einu nafni Suðurhúsvöllur.”
Heimildir: Ö-Skörð, 2

SP-322:012 *Hólshús* heimild um útihús
“Neðsti hluti túnsins sunnan Grófarinnar er kallaður Hólshústún. Á því stendur Hólshús, rúmlega aldargamalt, og er enn notað.”
Heimildir: Ö-Skörð, 2

SP-322:013 *Mylluhóll* heimild um myllu
“Sunnan Hólshúss og Kirkjugrófar er einstakur hóll, Mylluhóll, og sér þar fyrir tóftum.”
Heimildir: Ö-Skörð, 2

SP-322:014 *Brandshúsvöllur* örnefni
“Norðan megin við Grófina austan götunnar er Brandshúsvöllur. Hann heldur sér enn, en ekki er vitað um tildrög nafnsins.”
Heimildir: Ö-Skörð, 2

SP-322:015 heimild um fjárhús
“Vestast á Hólnum heitir Járnhryggur. Hann er niður frá gömlu fjárhúsunum.”
Heimildir: Ö-Skörð, 2

SP-322:016 *Jónshústóft* heimild
“Neðan við Járnhrygg, í norðvesturhorni túnsins heitir Jónshústún (-völlur), og þar var Jónshústóft. Ekki er vitað um tildrög þeirra nafna. Þar er núverandi íbúðarhús í Skörðum.”
Heimildir: Ö-Skörð, 2

SP-322:017 Ófeigur/Ófeigshóll þjóðsaga legstaður

“Sunnan og vestan við Jónshústún og fast við vallargarðinn er hóll, sem heitir Ófeigur eða Ófeigshóll. Hann var rétt norðan við gamla bæinn. Þar segir sagan, að Ófeigur Járngerðarson sé heygður. Glögg merki eru þess að grafið hefur verið í hólinn, og það oftast en einusinni. En það var ekki heiglum hent að gera slíkt, því þá skyldi allt brenna, ef haugurinn var rofinn.”

Heimildir: Ö-Skörð, 2-3

SP-322:018 Strákur varða

“Nær austast á [Há]ásnum Skarðamegin, nær honum miðjum, er varða, sem heitir Strákur. Hún er merki milli Einarstaða og Skarða.”

Heimildir: Ö-Skörð, 3

SP-322:019 heimild um leið

“Suður af Hallgrímsbundu neðan við Háás er Mosalaut, sem er örstutt lágardrag. Þarna er gamall reiðvegur að Dýjakoti og Heiðarbót. Þar hné niður hestur eitt sinn.”

Heimildir: Ö-Skörð, 3

SP-322:020 Mýrargötur heimild um leið

“Hrís er sunnan frá Skarðagróf, neðan frá Mýrarkvísl, sem í daglegu tali er kölluð Kvísl, og upp að Mýrargötum, en það eru gömlu reiðgötturnar frá Skörðum út að Laxamýri.”

Heimildir: Ö-Skörð, 4

SP-322:021 heimild

“Skarðahrís nær út að fornum garði, sem er frá Mýrarkvísl utan við Hrísakot. Það er merkigardur milli Laxamýrar og Skarða.”

Heimildir: Ö-Skörð, 4

SP-322:022 heimild um kolagröf

“Reykjakvísl, sem hér heitir Mýrarkvísl, skiptir löndum að vestan og rennur norður hverfið. Skarðahrís nær út að fornum garði, sem er frá Mýrarkvísl utan við Hrísakot. Það er merkigardur milli Laxamýrar og Skarða. Allt þetta svæði er lyng og hrísi vaxið, en varla hægt að tala um kjarr. Má telja víst að Skógaleiti... og þetta svæði hér hafi verið skógi vaxið áður fyrr. Hér sést alls staðar fyrir gömlum kolagröfum.”

Heimildir: Ö-Skörð, 4

SP-322:023 Systur varða

“Í vestur frá Miðaftanshól er Systrahóll. Vestast á honum sjást vel enn tvær grjótvörður, sem heita Systur. Engin sögn er um þær.”

Heimildir: Ö-Skörð, 4

SP-322:024 Hrísakotbæjarstæði býli

“Yzt í Skarðalandi er eyðibýlið Hrísakot. Þar er niður undir Kvíslinni, rétt við norðurmerkin. Þar eru tættur og túnbleðill forn, allt víði vaxið. Þar sést hlaðinn hringur og tættur í honum miðjum.”

“Hrisakot... kallast... eyðiból hér í landinu, sem ekki hafa verið byggð í manna minni, eru þó sýnileg byggíngamerki girðinga og tóftarleifa á sjerhvorju þeirra... Ekkert þessara eyðibóla má aftur byggja fyrir heyskaparleysi, eru og túnin víði vaxin.”

Heimildir: Ö-Skörð, 4; JÁM, 250

SP-322:025 Skarðagerði bæjarstæði býli

“Sunnan við [Skarðagerðis]grófina er Skarðagerði. Þar var býli fyrir löngu, og eru þar miklar girðingar og tættur. Þar sjást tveir hlaðnir hringir, annar innan í hinum, og eru einir 18 metrar á milli þeirra. Inn í þessum gördum má sjá aðhaldi fyrir skepnur, og inni í innri hringnum eru tóftirnar af Skarðagerði. Garðarnir eru hnéháir og meira og hljóta að vera yngri en í Hrísakoti. Þarna hafa staðið beitarhús mjög lengi, en þau voru rifin 1936.” “Skardagerde, forn eyðihjáleiga, hefur í auðn legið yfir 60 ár, og veit því enginn um hennar byggíngarkosti að undirjetta, nema hvað heyrir af munnmælum að þetta skyldi hafa verið tíu ára hjáleiga. Ekki má hér aftur byggja fyrir heyskaparleysi, þó er túnstæði nokkurt so það

mætti uppræktast.”

Heimildir: Ö-Skörð, 5-6; JÁM, 250

SP-322:026 *Draugurþjóðsaga*

“Beitahúslág er suðaustur af beitarhúsunum á Skarðagerði. Þar syðst og austast er alllangt holt, sem heitir Draugur. Þar á að hafa dagað uppi nátttröll, enda er þar geysimikill steinn vestast á holtinu. Engar frekari sagir eru um þennan stað.”

Heimildir: Ö-Skörð, 6

SP-322:027 *Brandsgarður* heimild um vörslugarð

“Suðaustur af holtinu er Brandsgarður neðst við engið og norðan Skarðsgrófar. Það er garður sem hefur verið hlaðinn þvert yfir engið vestast, og sést hann enn. Engin sögn er til um tilefni nafnsins.”

Heimildir: Ö-Skörð, 6

SP-322:028 *Geitakofi* heimild um geitakofa

“Á merkjum Einarstaða og Skarða er Stóragróf. Á bakka hennar, suður af Auðkunnarenni, er Geitakofi. Þar sjást rústir af kofa, en langt er síðan þar hafa verið hafðar geitur. Þetta er stutt frá Einarstöðum, og telur ÞRJ líklegra, að kofinn hafi verið þaðan en frá Skörðum.”

Heimildir: Ö-Skörð, 6-7

SP-322:029 *Vörðuholt* varða

“Austur frá [Grásteinsholti] er Vörðuholt. Á því var varða, sem var áframhald af vörðunum yfir Skarðaháls.”

Heimildir: Ö-Skörð, 7

SP-322:030 *Vöð* heimild um vað

“Sunnan við Bolagróf eru Vöð, en það er slægjuland, sem lá neðan við Einarstaðaengjar meðfram Skógaá, en hún er hér á merkjum móti Skógum. Þetta svæði mun draga nafn af vöðum á ánni.”

Heimildir: Ö-Skörð, 8

SP-322:031 *Borgarhúspollur* örnefni fjárhús

“Ármótasundið endar við Borgarhúspoll...”

Heimildir: Ö-Skörð, 8

SP-322:032 *Stekkur* heimild um stekk

“Syðsti hluti Hvammanna er slétt grund, sem heitir Stekkjargrund. Þar var Stekkur, sem enn sést, og þar var síðast stíað í Skörðum. Síðan munu vera 70-75 ár.”

Heimildir: Ö-Skörð, 9

SP-322:033 *Núpavað* heimild um vað

“Suðaustur af Stekkjargrund er vað á Kvíslinni. Það heitir Núpavað, og var þar farið yfir að Núpum.”

Heimildir: Ö-Skörð, 9

SP-322:034 *Stekkjargholt* heimild um stekk

“Austan við Rauðkudý er allbreiður mór, sem heitir Stekkjamór. Austast í honum er smáhæð, sem heitir Stekkjargholt. Þar sést fyrir tóttum, sem geta verið heytættur, því að hey var þarna áður, en stekkjartóft sést ekki.”

Heimildir: Ö-Skörð, 10

SP-322:035 *Borgarhús* bæjarstæði býli

“Suðaustur af [Stekkjaholtslænunni] tekur við Holumór, sem er nokkuð þýfður harðvellismór með knöppum lautum, mikill grasmór. Næst eru Borgarhús, gamalt eyðibýli upp við veginn. Það fór undir Kísilveginn og sést varla nú.” “Borgarhus... kallast... eyðiból hjer í landinu, sem ekki hafa verið bygð í manna minni, eru þó sýnileg byggíngamerki girðinga og tóftarleifa á sjerhvörju þeirra... Ekkert þessara eyðibóla má aftur byggja fyrir heyskarpaleysi, eru og túnin viði vaxin.”

Heimildir: Ö-Skörð, 10; JÁM, 250

SP-322:036 *Sundpollur* heimild um sundlaug

“Austur með Skarðagróf, lengra upp með að sunnan, upp frá Stekkjarholti, er engjastykki, sem heitir Nef. Gengt þessu norðan er gamall Sundpollur hlaðinn. Hann fór að nokkru undir Kísilveginn, en sést að hluta.”

Heimildir: Ö-Skörð, 10

SP-322:037 heimild

“...því Auðkunnarenni er suður og upp frá bæ, neðan við vörzlugarðinn, sem þar er .”

Heimildir: Ö-Skörð, 10

SP-322:038 heimild um landamerki

“Á miðjum Háás... eru merki móti Einarstöðum. Þar er og girðing, sem aðskilur heimahaga frá Lágheiðinni...”

Heimildir: Ö-Skörð, 11

SP-322:039 *Hjasetukofi* heimild um smalakofa

“Norðan við Ytri-Hamarbrekku, en sunnan Hamarbrekkuhóls, er djúpt gil, sem heitir Hamarbrekkuhólgil. Slétt landsvæði niður úr því er nefnt Flatir. Á Flötum við enda gilsins, sést enn gömul grjótarúst, sem heitir Hjasetukofi.”

Heimildir: Ö-Skörð, 11

SP-322:040 *Litlu-Skörð* bæjarstæði býli

“Norðan við [Skarðamýri] út við Skarðaháls er eyðibýlið Litlu-Skörð. Þar sjást enn tóft, er allt órótað.”
“Litlu Skord... kallast... eyðiból hjer í landinu, sem ekki hafa verið byggð í manna minni, eru þó sýnileg byggíngamerki girðinga og tóftarleifa á sjerhvörju þeirra... Ekkert þessara eyðibóla má aftur byggja fyrir heyskaparleysi, eru og túnin viði vaxin.”

Heimildir: Ö-Skörð, 12; JÁM, 250

SP-322:041 *Skakkabraut* heimild um leið

“Sunnan og vestan við [Litlu-Skörð] er Jóhönnuholt. Ekki er vitað um tildrög þess nafns. Gamli vegurinn lá rétt vestan undir holtinu. Var hann vel varðaður í gamla daga, og eru vörðurnar flestar austan vegar, en margar af sér gengnar, af því að þeim hefur ekki verið aldið við. Vestur af Jóhönnuholti var hluti af hálsveginum nefndur Skakkabraut. Hann lá þar í hlykkjum.”

Heimildir: Ö-Skörð, 12

SP-322:042 *Eldbera* varða

“Uppi á Skarðahálsbrún er stærsta varðan við gamla veginn. Hana ver við loft séð af Skarðahlaði. Varðan er hlaðin af steini og er lítt hrunin, af því að vandað hefur verið til hleðslunnar. Varða þessi heitir Eldbera, vegna þess að gamlir menn þóttust oft sjá í náttmyrkri ljósbjarma kringum vörðuna. Þessi varða er á hálsbrúninni rétt utan við Skörð.”

Heimildir: Ö-Skörð, 12

SP-322:043 *Steinkur* varða

“Litlu utar á hálsbrúninni [en Eldbera] heitir Skógaleiti. Það er smáhæð, sem mun draga nafn sitt af því, að þaðan sést fyrst heim til Skóga, en skógur er þar enginn. Er þá talinn hafa verið skógur þar til forna. Þrjár litlar vörður eru vestan vegar, sunnan og vestan við Skógaleiti. Þær heita Steinkur.”

Heimildir: Ö-Skörð, 12

SP-322:044 *Tvívörður* varða

“Frá Hamarsbrekkuhól, sem... er Tvívörður, sem eru á Austari-Hamarbrekku. Tvívörður sjást ekki lengur. 1978 var hlaðin ein varða.”

Heimildir: Ö-Skörð, 13

SP-322:045 *Sæluhús* heimild um sæluhús

“Síðan ráða fjöll yfir Olnboga í Jóhannsgil í Sæluhús. Þar er tóft sem sér vel fyrir.”

Heimildir: Ö-Skörð, 14

SP-322:046 *Skarðagötur* heimild um leið

“Nýrzt í Lágheiði liggja Skarðagötur, sem eru austur með Höskuldsvatni að sunnan.”

Heimildir: Ö-Skörð, 14

SP-322:047 heimild

“Norður og norðvestur af Söndum er stórt svæði, móastykki með gjám og holtum. Austarlega á mónum liggur nafnlaus veggur frá austri til vesturs. Fram af honum hefur farið hestur.”

Heimildir: Ö-Skörð, 14

SP-322:048 heimild

“Norður og norðvestur af Söndum er stórt svæði, móastykki með gjám og holtum. Austarlega á mónum liggur nafnlaus veggur frá austri til vesturs. Fram af honum hefur farið hestur. Þessi veggur endar í öðrum, sem liggur þversum á þann fyrnefnda vestarlega í Grenimó, liggur allt suður undir Árnahvamm og norður Höskuldsvatn. Í þessum vegg eru mörg greni frá fornu fari.”

Heimildir: Ö-Skörð, 14-15

SP-322:049 varða

“Norðvestan við Bjarnaröxl er merkjavarða móti Skógum.”

Heimildir: Ö-Skörð, 15

SP-322:050 *Merkjavarða* varða landamerki

“Um Olnboga beygir dalurinn til vesturs, og vestan til í Geldingadal að sunnan heitir Stallur. Á honum er önnur merkjavarða móti Skógum, og er sú nefnd Merkjavarða.”

Heimildir: Ö-Skörð, 15

SP-322:051 varða

“Þar sem norðurbrún Geldingadals hverfur, er allstór melhóll, sem heitir Grýl(u)hóll, og þar er varða. Þar koma saman lönd Skóga, Einarstaða og Skarða.”

Heimildir: Ö-Skörð, 15-16

SP-322:052 *Sæluhúsmúli* heimild um sæluhús

“Austan Höskuldsvatnshlíða og Grísatunguár rísa upp allhá fjöll, sem heita Grísatungufjöll. Ráða þau um Olnboga í Jóhannsgili og í Jóhannsgil. Ekki er þekkt sögn um tilefni þess nafns. Suður af því er Sæluhúsmúli, allhár og brattur. Sunnan undir honum er sæluhústóft. Í því sæluhúsi var reimt.”

Heimildir: Ö-Skörð, 16

SP-322:053 *Sel* heimild um sel

“Nokkru sunnar og austar, nær fjallinu, heitir Selskarð. Úr því kemur Sellækur, sem fellur vestur Grísatungur í Grísatunguá. Þá er Sel enn austar við fjallsræturnar. Þar eru seltættur, og sér vel fyrir þeim.”

Heimildir: Ö-Skörð, 17

SP-322:054 *Mariúgerði* bæjarstæði býli

“Á korti er nafnið Mariúgerði. Það eru kofatóftir norðaustur af Brandhúsvelli. Fyrir 60-70 árum var hér í húsmennsku maður, sem byggði þennan kofa og hafði þar nokkrar ær, sem hann átti. María, myndarstúlka, var búsett á næsta bæ; sást hún koma á síðkvöldum og hjálpa kofaeiganda að gefa kindunum. Þetta hefur gerzt í gegn um árin og mun gerast enn.”

Heimildir: Ö-Skörð, 18

SP-322:055 heimild um mógrafir

“Svörður var tekinn í landi Skarða fram til 1944. Þetta var gott eldsneyti og grafirnar 10-12 stungur á dýpt.”

Heimildir: Ö-Skörð, 18

SP-322:056 heimild um rist

“Torf var rist og einkum notað ofan á hey sem vörn gegn vatni og vindum, til að klæða húspök, í bása undir kýr o.fl.”

Heimildir: Ö-Skörð, 18

SP-322b Einarssstaðir

“Einarstader... kallast... eyðiból hjer í landinu, sem ekki hafa verið byggð í manna minni, eru þó sýnileg byggíngamerki girðinga og tóftarleifa á sjerhvörju þeirra... Ekkert þessara eyðibóla má aftur byggja fyrir heyskaparleysi, eru og túnin víði vaxin.” JÁM, 250 Einarssstaða er getið í Reykdælu sem er talin rituð í kringum miðja 13. öld. ÍF X, 152. “Talið er að Einarssstaðir séu byggðir úr Skarðalandi og hafi upprunalega verið 1/3 hluti úr þeirri jörð.” Ö-Einarssstaðir a, 1. “Jörðin var til forna hjáleiga frá Skörðum, löngu komin í eyði 1712. Jörðin var endurbyggð um miðja 19. öldina af Jóni Jónssyni, bróður Árna í Skörðum, fylgdu þá 1/3 Skarðalands.” HJ, 540 Tún 2.7 ha, ¾ slétt. -Túnakort.

SP-322b:001 Einarssstaðir bæjarhóll bústaður

Heimildir:

SP-322b:002 heimild um útihús

Nyrsta útihús við vesturjaðar túns.

Heimildir: Túnakort

SP-322b:003 heimild um útihús

Mið útihús við vesturjaðar túns.

Heimildir: Túnakort

SP-322b:004 heimild um útihús

Syðsta útihús við vesturjaðar túns.

Heimildir: Túnakort

SP-322b:005 heimild um útihús

Útihús suðvestan við bæjarstæði.

Heimildir: Túnakort

SP-322b:006 heimild um útihús

Útihús rétt sunnan við bæjarstæði.

Heimildir: Túnakort

SP-322b:007 Efrigarður heimild

“Skammt fyrir ofan Einarssstaðatún er Efrigarður, sem er forn vörzlugarður gegn afréttarpeningi að sumarlagi. Garður þessi er sagt, að legið hafi gegnum landareignir margra jarða, jafnvel upp í Mývatnssveit of út á Tjörnes. Sést hann víða á þeirri leið, og þó að hann sé sums staðar komin í jörð, er hann á öðrum stöðum vel skýr og nægilega greinilegur enn til að sýna, hvílíkt stórvirki unnið hefur verið með garðsgerð þessari. Í Einarssstaðalandi er garður þessi að vísu hálf sokkin í jörð og vallgróinn, en hefur verið afar þykkur.”

Heimildir: Ö-Einarssstaðir a, 1-2.

SP-322b:008 Vörðuholt örnefni

“Utan við Þröngalæk, þar sem hann fellur í mýrarnar, er Vörðuholt, sem er lítið, einstakt holt.”

Heimildir: Ö-Einarssstaðir a, 2-3

SP-322b:009 Brunnhúslækur örnefni

“Brunnhúslækur svokallaður kemur úr lind sunnan í holtinu, sem bærinn stendur á, og rennur hann niður í mýrarnar. Þar hverfur hann á kafla, en þar sem hann kemur upp aftur heitir Sniðulpollagróf...”

Heimildir: Ö-Einarsstaðir a, 3

SP-322b:010 *Heygarðaholt* örnefni heygarður

“Suðaustan við nýja veginn er Illilækur, og þar sem vegurinn liggur að Skógaá, heitir Heygarðaholt.”

Heimildir: Ö-Einarsstaðir a, 3

SP-322b:011 *Tjaldhóll* örnefni tjaldstaður

“Tveir hólar eru vestan við Baskinhól, heitir sá vestari Tjaldhóll, og gæti hafa fengið nafn sitt af tjaldi heyskaparfólks.”

Heimildir: Ö-Einarsstaðir a, 4

SP-322b:012 *Stekkjargrund* örnefni stekkur

“Stekkjargrund nefnist slétt grund vestan við Tjaldhólinn.”

Heimildir: Ö-Einarsstaðir a, 4

SP-322b:013 *Grafir* heimild um mógrafir

“Grafir eru gamlar mógrafir norðaustur af Grafarhól.”

Heimildir: Ö-Einarsstaðir b, 1

SP-322b:014 *Stekkjarkinn* örnefni stekkur

“Stekkjarkinn er sunnan í Geithól.”

Heimildir: Ö-Einarsstaðir b, 1

SP-322b:015 heimild um leið

“Að sunnan er Skógaá frá Þrönguhól niður að götum vestan við Stórugróf... Svo ráða þessar götur í Grafarhól...”

Heimildir: Ö-Einarsstaðir b, 2

SP-322b:016 heimild um brú

“...sem ræður austur að grasigróinni brú, sem er vestan við hreppsveg.”

Heimildir: Ö-Einarsstaðir b, 2

SP-322b:017 heimild um leið

“Svo ráða fornar götur suðaustan við Geithól...”

Heimildir: Ö-Einarsstaðir b, 2

SP-322b:018 heimild um leið

“...og enn götur í Stórugróf austanvert við Baskinhól.”

Heimildir: Ö-Einarsstaðir b, 2

SP-322b:019 heimild um landamerki

“Síðan ræður Stórugróf til austurs upp utanvert við túnið á Einarstöðum. Bein lína eftir fornum garði...”

Heimildir: Ö-Einarsstaðir b, 2

SP-322b:020 varða

“Síðan ræður Stórugróf til austurs upp utanvert við túnið á Einarstöðum. Bein lína eftir fornum garði í vörðu á móti Mósalaus...”

Heimildir: Ö-Einarsstaðir b, 2

SP-322b:021 varða

“Síðan ræður Stórugróf til austurs upp utanvert við túnið á Einarstöðum. Bein lína eftir fornum garði í vörðu á móti Mósalaus, síðan beint í vörðu á Háás...”

Heimildir: Ö-Einarsstaðir b, 2

SP-322b:022 varða

“Síðan ræður Stórugróf til austurs upp utanvert við túnið á Einarstöðum. Bein lína eftir fornum garði í

vörðu á móti Mósalaus, síðan beint í vörðu á Háás, sama stefna í girðingu við afrétt, þá hún í vörðu á Grýlhól...”

Heimildir: Ö-Einarsstaðir b, 2

SP-322b:023 varða

“Síðan ræður Stóragróf til austurs upp utanvert við túnið á Einarsstöðum. Bein lína eftir fornum garði í vörðu á móti Mósalaus, síðan beint í vörðu á Háás, sama stefna í girðingu við afrétt, þá hún í vörðu á Grýlhól, svo er það aftur sunnan úr henni vestur í vörðu yzt á Illusandshæð rétt ofan við upptök Moldskurðar...”

Heimildir: Ö-Einarsstaðir b, 2

SP-323 Skógar

“Jarðardýrleiki xx €, og so tíundast 4m tíundum” JÁM, 248 1449: Jarðarinnar getið í skrá um jarðir Hólastóls 1449. DI V, 40. Tún 5 ha, ¼ slétt. Sáðreitir 50 m². -Túnakort. “Engið er smáfengið og slitrótt ut supra. Úthagarnir eru bjarglegir.” JÁM, 249

SP-323:001 Skógar bæjarhóll bústaður

“Bærinn stendur nokkuð upp frá veginum, en niður að honum liggur túnið.”

Heimildir: Ö-Skógar a, 1

SP-323:002 heimild um útihús

Útihús í norðurenda túns.

Heimildir: Túnakort

SP-323:003 heimild um útihús

Útihús rétt vestan við norðurjaðar túns.

Heimildir: Túnakort

SP-323:004 heimild um útihús

Vestara útihús norðan við bæjarstæði.

Heimildir: Túnakort

SP-323:005 heimild um útihús

Austara útihús norðan við bæjarstæði.

Heimildir: Túnakort

SP-323:006 heimild um útihús

Vestasta útihús vestan við bæjarstæði.

Heimildir: Túnakort

SP-323:007 heimild um útihús

Mið útihús vestan við bæjarstæði.

Heimildir: Túnakort

SP-323:008 heimild um útihús

Austasta útihús vestan við bæjarstæði.

Heimildir: Túnakort

SP-323:009 heimild um útihús

Útihús við jaðar túns austan við bæjarstæði.

Heimildir: Túnakort

SP-323:010 heimild

“Að sunnan eru mörkin móti Heiðarbót til austurs um gamlan garð, sem liggur upp frá Mýrarkvísl lítið eitt norðar en Þverá, og yfir miðjan Kolbeinsmó, sem er meðfram kvíslinni.”

Heimildir: Ö-Skógar a, 1

SP-323:011 *Tjaldhóll/Tjaldholt* örnefni tjaldstaður

“Þá breytir merkjalínan stefnu við hól sem heitir Tjaldhóll eða Tjaldholt og er lágur og lyngi vaxinn. Hann er nú kominn í tún.”

Heimildir: Ö-Skógar a, 1

SP-323:012 *Þverárgötur* heimild um leið

“[Frá Tjaldhól] er línan til norðurs efri vörðum meðfram svonefndum Þverárgötum, sem áður réðu...”

Heimildir: Ö-Skógar a, 1-2

SP-323:013 *Merkjavarða* varða landamerki

“Frá þessum steini stefnir í norður á Merkjavörðu suðaustur af Skógabænum...”

Heimildir: Ö-Skógar a, 2

SP-323:014 *Merkjagarður* heimild um landamerki

“Milli Skógarhlíðar og Heiðarbótar er gamli garðurinn, Merkjagarður, frá Tjaldholti, og nær hann fyrst austur, síðan suður að Þverá.”

Heimildir: Ö-Skógar a, 2

SP-323:015 varða

“Síðan er stefnan eftir tveim vörðum, og er hin eystri norðvestan við Bjarnöxl til austurs, norðanvert á Höfðreiðarmúla.”

Heimildir: Ö-Skógar a, 2

SP-323:016 *Gildrumelur* heimild um refagildru

“Næst suður af Krókholti er holts, sem heitir Gildrumelur, stórt holt og mikið. Á því var áður gildra eða dýrabogi fyrir refi.”

Heimildir: Ö-Skógar a, 3

SP-323:017 *Byrgismelur* heimild um skotbyrgi

“Suðvestur af Gildrumel er Miðholt, stórt, víði vaxið holt. Þar suðvestur af er Byrgismelur, nú orðinn tún. Þar var skotbyrgi í sambandi við Gildrumel.”

Heimildir: Ö-Skógar a, 3

SP-323:018 *Svarðgrafir* örnefni mógrafir

“Norðaustur frá Gildrumel er Sléttagrund meðfram grófinni norður af Kjó(a)holti, og þar norðaustur af er stærðar svæði, sem kallað er Svarðgrafir, norðan við Skógagróf, norður af Sléttugrund.” “Svörðurinn í Svarðargröfum var 2-4 metrar á dýpt og var góður eldiviður. Hætt var að nýta hann 1950. Nafnið Grafarholt er dregið af þessum gröfum.” “Móskurður hefur að fornu <verið>, brúkast ei”

Heimildir: Ö-Skógar a, 3; Ö-Skógar b, 1; JÁM, 248-9.

SP-323:019 heimild um leið

“Rétt niður af túninu hjá [Tjaldhól] var Arnbjargarmór, sem nú er kominn í tún. Hann var ofan við gamla braut, sem lá eftir Kolbeinsmónum.”

Heimildir: Ö-Skógar a, 4

SP-323:020 *Kolbeinstótt* bæjarstæði býli

“Hall hét suður af Nónholti, nú orðið tún, en vestur af því var Arnbjargarmórinn. Þar niðri var fjárhús- og bæjartótt í Kolbeinsmónum, og voru tættur greinilegar, þó að landið væri deigt. Var það kallað Kolbeinshóll, en áður Kolbeinstótt.”

Heimildir: Ö-Skógar a, 4

SP-323:021 heimild um leið

“Um Kolbeinsmó liggur gamall reiðvegur og áfram norður að Reiðholti, sem er austast í Skógafæti, og norður að Skógaá.”

Heimildir: Ö-Skógar a, 4

SP-323:022 heimild um stekk

“Syðst í Skógafæti var stekkur við Stokkhylsbrekku við Stokkhyl.”

Heimildir: Ö-Skógar a, 4

SP-323:023 *Fálkapúfa* þjóðsaga

“Sunnarlega í Fætinum er hæð, sem heitir Fálkapúfa. Hún er vestur af Reiðholti og norðan við Stokkhylsbrekku. Í henni er gull talið falið.”

Heimildir: Ö-Skógar a, 5

SP-323:024 *Skógastekkur* þjóðsagastekkur

“Þá er hylur, sem heitir Stokkhylur, og nokkru sunnar Stekkjarpollur, sem dregur nafn af elzta Skógastekku.” “Rústir Skógastekks sjást enn.”

Heimildir: Ö-Skógar a, 5; Ö-Skógar b, 2

SP-323:025 *Hólshúshóll* heimild um fjárhús

“Einstakur hóll suður frá Gerði austan við veginn heitir hóll. Þar stendur íbúðarhúsið Skógar II. Þessi hóll hét Hólshúshóll. Þar stóðu fjárhús.”

Heimildir: Ö-Skógar a, 6

SP-323:026 bæjarstæði býli

“...þar sem Skógagróf rennur fram af Stöplum, en þeir eru grjótbelti, greinilegur stallur ofan við Mólendið... Eyðibýli var neðan við Stöplana norður af Bræðrum. Þar sér garða og tættur. Þar hefur verið stór skáli, en veggir eru undarlega háir enn.”

Heimildir: Ö-Skógar a, 7

SP-323:027 heimild um leið

“Austur frá Grýluhól er Geldingadalur. Mynni hans upp af botnum heitir Dalkjaftur. Dalurinn er djúp skora gegnum Reykjaheiði, um 2 km langur og eftir honum liggur gamall reiðvegur.”

Heimildir: Ö-Skógar a, 8

SP-323:028 *Sæluhúsmúli* örnefni sæluhús

“Austan við [Höfuðreiðamúla] taka við Hellu, og þá er þar sælumúli, en um það er deilt, hvort þessi tvö síðast töldu örnefni heyra til Þeistareykjum eða Skógum.”

Heimildir: Ö-Skógar a, 9

SP-323:029 heimild um rist

“Torfrista var bezt í Flesju, en var líka víðar í landinu. Torfið var haft í húspök og ofan á hey.”

“Torfrista og stúnga bjargleg.”

Heimildir: Ö-Skógar b, 9; JÁM, 148

SP-323:030 *Gerði* heimild um útihús

“Hann heitir Gíslamýri og nær suður að Gerði, sem er allhár hóll nyrzt í túni austan við veginn.” “Engar tóftir eru lengur á Gerði, þar er nú slétt tún. Þar voru tóftir áður, en ég veit ekki hvers konar hús hafa verið þar.”

Heimildir: Ö-Skógar b, 9

SP-323b Dýjakot/Skógahlíð

“Sigurður Árnason... byggði upp eyðibýlið Dýjakot í Skógalandi 1869... Býlinu fylgdi ¼ Skógaland, syðsti hluti þess.” HJ, 536 Tún 2 ha, 1/6 slétt. Sáðreitir 5 m². -Túnakort.

SP-323b:001 *Dýjakot* bæjarhóll bústaður

“Utan við tún er mýri, sem heitir Steinamýri. Neðst í henni er Oddssund. Rétt fyrir ofan það er hið gamla Dýjakot, en bærinn stóð á hól undir Bæjarstöpli. Hóllin var flatur og sléttur suður af fjárhúsunum og hét Bæjarhóll...” “Dyakot kallast nú fornt eyðiból skamt suður og upp frá jörðunni, og eru þar sýnileg byggingamerki garða og tóftarleifa, og atla menn að þessi jörð hafi eyðilagst í stóru plágunni. Ekki má hjer aftur byggja fyrir heyskaparleysi.”

Heimildir: Ö-Skógahlíð a, 1-2; JÁM, 249

SP-323b:002 heimild um útihús

Vestasta útihús í norðurenda túns.

Heimildir: Túnakort

SP-323b:003 heimild um útihús

Mið útihús í norðurenda túns.

Heimildir: Túnakort

SP-323b:004 heimild um útihús

Austasta útihús í norðurenda túns.

Heimildir: Túnakort

SP-323b:005 heimild um útihús

Útihús rétt norðan við bæjarhús.

Heimildir: Túnakort

SP-323b:006 heimild um útihús

Útihús rétt vestan við bæjarhús.

Heimildir: Túnakort

SP-323b:007 heimild um útihús

Útihús við suðaustur jaðar túns.

Heimildir: Túnakort

SP-323b:008 varða

“Þá eru vörður á fornum garði á Hallsbrún...”

Heimildir: Ö-Skógahlíð a, 1

SP-323b:009 heimild

“Þá eru vörður á fornum garði á Hallsbrún, en síðan sá garður að norðan í Lækjarklauf sunnan við Dagmálahól.”

Heimildir: Ö-Skógahlíð a, 1

SP-323b:010 *Tjaldhóll* örnefni tjaldstaður

“Tjaldholtsmór var neðstur næst Tjaldhól, en upp af honum Stórimór...” “Nafnið Tjaldhóll (Tjaldholt) er dregið af því, að heyskaparmenn tjölduðu á þessum hól.”

Heimildir: Ö-Skógahlíð a, 1; Ö-Skógahlíð b, 1

SP-323b:011 heimild um fjárhús

“Hóllin var flatur og sléttur suður af fjárhúsunum og hét Bæjarhóll”, en utan og vestan fjárhúsa var Hólshúshóll.”

Heimildir: Ö-Skógahlíð a, 2

SP-323b:012 *Skógarétt* heimild um rétt

“Upp af gamla bæ er Bæjarstöpull. Í klauf norðan við hann var ævafornt rétt, nefnd Skógarétt. Hún var flutt, en klaufin sem hún er í nú, heitir Réttarklauf.”

Heimildir: Ö-Skógahlíð a, 2

SP-323b:013 heimild um mógrafir

“Svörður var tekinn í mýrunum. Hann var 2-4 m á dýpt, og hætt var að taka hann um 1940-50. Torf var rist á hey og hús.”

Heimildir: Ö-Skógahlíð b, 1

SP-324 Heiðarbót

“Jarðardýrleiki x €, og so tíundast presti og fátækum.” JÁM, 247. “Heiðarbót; eign ríkisins, í eyði frá 1983.” HJ, 551. Tún 4.6 ha, 2/5 slétt. -Túnakort. “Engjar eru slitróttar á dreif í mýrlendi. Úthagarnir eru bjarglegir með þeirri beit sem jörðin brúkar í Þverár landi.” JÁM, 248.

SP-324:001 Heiðarbót bæjarhóll bústaður

“Bærinn stendur uppi undir hlíð, eða neðst í brekku, á norðurbakka Þverár.”

Heimildir: Ö-Heiðarbót a, 1

SP-324:002 heimild um útihús

Útihús við vesturjaðar túns.

Heimildir: Túnakort

SP-324:003 heimild um útihús

Vestasta útihús við norðurjaðar túns.

Heimildir: Túnakort

SP-324:004 heimild um útihús

Mið útihús við norðurjaðar túns.

Heimildir: Túnakort

SP-324:005 heimild um útihús

Austasta útihús við norðurjaðar túns.

Heimildir: Túnakort

SP-324:006 heimild um útihús

Nyrðra útihús við austurjaðar túns.

Heimildir: Túnakort

SP-324:007 heimild um útihús

Syðra útihús við austurjaðar túns.

Heimildir: Túnakort

SP-324:008 heimild um útihús

Útihús rétt norðan við bæjarhús.

Heimildir: Túnakort

SP-324:009 heimild um landamerki

“Þá er merkjalínan að norðan gamall garður, sem liggur upp frá Mýrakvísl, lítið eitt norðar en Þverá fellur í hana. Garður sá liggur yfir miðjan Kolbeinsmó upp fyrir sunnan Dýjakot; þegar kemur upp fyrir Stöpla, beygist hann til suðausturs og loks í suður. Síðan endar garðurinn við Þverá móts við Táarmel.”

Heimildir: Ö-Heiðarbót a, 1

SP-324:010 Bótarstekkur heimild um stekk

“Ofar með ánni er sérstök eyri, sem heitir Bótarstekkseyri; þar er stekkjarbrot, Bótarstekkur. Þar var síðast fært frá í Heiðarbót.” “Á Bótarskekksseyri] var Bótarstekkur. Hann sést ekki lengur. Þveráin hefur grafið bakkann undan honum í vorleysingum.. Ær voru aldrei mjólkaðar þar, svo að Sigurður

muni. En þar voru lömbin tekin frá þeim og þær síðan reknar upp fyrir Stöpla og vaktaðar nokkra sólarhringa og mjólkaðar heima í húsi eða í kvíum við túngarðinn. Fráfærur hætta nálægt 1933-34.”

Heimildir: Ö-Heiðarbót a, 2; Ö-Heiðarbót b, 3

SP-324:011 *Teiggarður* heimild

“Norðan við Breiðu tekur við allstórt svæði, sem heitir Þverárteigur. Svo stendur á Þverárteig, að Heiðarbótarbóndinn máti hafa kvífé sitt í tvo mánuði á Bótarfjalli, sem er norður af Reykjafjalli í Þverárlandi. En Þverárbóndinn hafði slægjur í Þverárteig þar á móti, samkvæmt gömlum samningi. Þverármenn máttu ekki nytja þetta nema á einn veg, til heyskapar. Þetta svæði nær austur að Teighólum að sunnan. Það sér enn fyrir gömlum garði kringum allt svæðið, og heitir hann Teiggarður. Garðurinn lá milli Teighólanna norður að Steinagróf.”

Heimildir: Ö-Heiðarbót a, 2-3

SP-324:012 *Stekkjarholt* örnefni stekkur

“Suðaustur af Smalaholtunum er einstakt, kringlótt holt, sem heitir Stekkjarholt.” “Tvær stekkjarrústir eru syðst og efst á breiðu, einar við Stekkjarholt..”

Heimildir: Ö-Heiðarbót a, 3; Ö-Heiðarbót b, 3

SP-324:013 *Bótargötur* heimild um leið

“Upp af Leitisholtum heitir Bótarleiti. Ofan við Leitisholtin lágu Bótargötur.”

Heimildir: Ö-Heiðarbót a, 4

SP-324:014 *Grafarholt* heimild um mógrafir

“Vestan við Reiðholt er lítið holt, sem heitir Grafarholt, er út og suður af Stekkjarholti.” “Það dregur nafn af mógröfum, sem voru sunnan við það. Grafirnar voru 6-8 stungur á dýpt, þar af 2-3 stungur leir efst. Þarna fékkst góður eldiviður.” “Móskurður hefur að fornu verið, brúkast ei.”

Heimildir: Ö-Heiðarbót a, 4; Ö-Heiðarbót b, 6; JÁM, 248

SP-324:015 *Vörðumelur* örnefni

“Norðan við túnið er hár malarhóll, sem heitir Vörðumelur. Úr honum hefur verið tekið til byggingar.”

Heimildir: Ö-Heiðarbót a, 4

SP-324:016 *Hesthúshóll* heimild um hesthús

“Vestan við brautina heim er neðstur Hesthúshóll...” “Hesthús var á hólnum, og stendur hluti þess enn.”

Heimildir: Ö-Heiðarbót a, 4; Ö-Heiðarbót b, 7

SP-324:017 *Oddskofahóll* þjóðsaga

“Vestar við brautina er Oddskofahóll, merkilegur vegna þess, að þar hélt til afturganga. Umkomulaus smali, sem var þarna, hengdi sig þar, og síðan var þar reimt mjög.”

Heimildir: Ö-Heiðarbót a, 4

SP-324:018 *Þorkell* þjóðsaga legstaður

“En handan götunnar, austan hennar, er stór kringlóttur hóll; þar á að ver heygður maður með hest og tygi sín... þar sem maðurinn er heygður, heitir Þorkell.” “Austan við veginn heim var stór, kringlóttur hóll, sem hét Þorkell... Sunnar og aðeins austar er annar hóll, nefndur Arnbjörn. Sagt var, að í hólum þessum væru heygðir tveir fornmenn. Átti... Þorkell að vera heygður í skipi. Munnmæli eru um, að grafa hafi átt í þessa hóla, en mönnum þá sýnt bærinn standa í björtu báli. Fyrir nokkrum árum var Þorkell alveg mokaður og notaður í veg heim að bænum. Ekkert markvert gerðist, og ekkert fannst.”

Heimildir: Ö-Heiðarbót a, 4-5; Ö-Heiðarbót b, 7

SP-324:019 *Arnbjörn* þjóðsaga

“En handan götunnar, austan hennar, er stór kringlóttur hóll; þar á að ver heygður maður með hest og tygi sín, og nokkru austar er annar sporöskjulagaður, sem liggur frá norðri til austurs. Þar er skipið og stefnir til hafs. Hann heitir Arnbjörn.” “Austan við veginn heim var stór, kringlóttur hóll, sem hét Þorkell... Sunnar og aðeins austar er annar hóll, nefndur Arnbjörn. Sagt var, að í hólum þessum væru heygðir tveir fornmenn. Átti Arnbjörn að hafa gullkistu... Munnmæli eru um, að grafa hafi átt í þessa

hóla, en mönnum þá sýnzt bærinn standa í björtu báli.”

Heimildir: Ö-Heiðarbót a, 4-5; Ö-Heiðarbót b, 7

SP-324:020 *Kirkjuhóll* heimild um legstað

“Vestur af Arnbirni, aðskilið af mjóuundi, er Kirkjuhóll; þar má sjá grafreit; þar komu upp bein. Þar átti að byggja hlöðu. Var þá mikill umgangur um bæinn. Voru svo beinin grafin aftur og hætt við hlöðuna á þessum stað; komst þá kyrrð á.”

Heimildir: Ö-Heiðarbót a, 5

SP-324:021 *Stöplar* þjóðsaga

“Austan við Ferðamannaklauf austan á Bæjarstöpli er allstór grasblettur, nefndur Sund. Þess má geta að í Stöplunum gerðist álfasaga, sem skráð er í Þjóðs. J.Á., I.48.” “Norður í Þingeyjarsýslu hvarf eitt sinn drengur á fjórða árinu. Var hann viku í burtu og fannst aftur neðan undir háum klettum er voru í nánd við bæinn. Sáust þrjú fingraför á kinn hans. En er hann var spurður að því hvar hann hefði dvalið sagðist hann hafa verið á bænum þarna sem þeim sýndist vera klettur einir. Sagði hann að þar hefði búið álfafólk sem hefði vilja hylla sig, en hann sagðist eigi hafa getað borðað hjá því allur matur hafði sér sýnzt maðkaður. Hefð það séð að eigi hefði orðið um sig tætt og hefði gömul kona leitt sig á brott og sagt að hann skildi þó menjar þess bera að hann hefði hjá álfafólki dvalið og slegið hann kinnhest og gengið síðan burt. Ólst drengurinn upp og varð merkisbóndi. Eitt sinn reið hann fram hjá klettinum og kvað hann þá vísu þessa: Þessa klappir þekktu ég fyrir þegar ég var ungur; átt ég víða á þeim dyr, eru þar skápar fallegir.”

Heimildir: Ö-Heiðarbót a, 5, JÁ, 48

SP-324:022 *Stekkjarnes* heimild um stekk

“Sunnan við Sundhóla heitir svo Stekkjarnes, það eru grasmóar með þverá.” “Tvær stekkjarrústir eru syðst og efst á breiðu, einar við Stekkjarholt og einar efst í Stekkjarnesi (merktar St á ljósriti af uppdrætti).”

Heimildir: Ö-Heiðarbót a, 5; Ö-Heiðarbót b, 3

SP-324:023 *Nýkofi* heimild um fjárhús

“Í túninu voru þessi fjárhús... Nýkofi, Stórahús og Syðstahús. Þessi hús voru austast í túni og hafa nú öll verið jöfnuð við jörðu.”

Heimildir: Ö-Heiðarbót b, 8

SP-324:024 *Stórahús* heimild um fjárhús

“Í túninu voru þessi fjárhús... Nýkofi, Stórahús og Syðstahús. Þessi hús voru austast í túni og hafa nú öll verið jöfnuð við jörðu.”

Heimildir: Ö-Heiðarbót b, 8

SP-324:025 *Syðstahús* heimild um fjárhús

“Í túninu voru þessi fjárhús... Nýkofi, Stórahús og Syðstahús. Þessi hús voru austast í túni og hafa nú öll verið jöfnuð við jörðu.”

Heimildir: Ö-Heiðarbót b, 8

SP-324:026 *Götulág* heimild um leið

“Sunnan við Stóraholt er Götulág, sem gatan lá um...”

Heimildir: Ö-Heiðarbót b, 9

SP-324:027 *Þrívörðumelur* varða

“Sunnan við Stóraholt er Götulág, sem gatan lá um, og sunnan við hana er Þrívörðumelur, aflangur með þrem vöðum; liggur þvert frá Götulág til suðurs. Eitthvað er hrúnið ofan af vörðunum. Þær gætu verið vegvísar.”

Heimildir: Ö-Heiðarbót b, 9

SP-324:028 heimild um ristu

“Torf var rist skammt norður og vestur af túninu og notað á hey og húspök.” “Torfrista og stúnga

þjargleg.”

Heimildir: Ö-Heiðarbót b, 9; JÁM, 248

SP-325 Þverá

“Jarðardýrleiki xx €, og so tíundast fjórum tíundum.” JÁM, 246. Tún 5.3ha, 2/3 slétt. Sáðreitir 160 m². -Túnakort. “Engið er mýrlent og slitrótt. Úthagarnir eru nægir.” JÁM, 247.

SP-325:001 Þverá bæjarhóll bústaður

“Bærinn var í miðju túni. Hlað var fram af bænum, og þar sem hallar niður af því til vesturs, heitir Hlaðvarpi. Bæjarhóll er hóllinn sem bærinn er við.” “Fjós og hlaða voru samtengd bæjarhúsunum.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 5; Ö-Þverá b, 5

SP-325:002 heimild um útihús

Útihús við jaðar túns sunnan við bæjarstæði.

Heimildir: Túnakort

SP-325:003 heimild um útihús

Útihús vestan við bæjarstæði.

Heimildir: Túnakort

SP-325:004 heimild um útihús

Útihús við jaðar túns norðan við bæjarstæði.

Heimildir: Túnakort

SP-325:005 heimild um útihús

Nyrðra útihús rétt austan við bæjarstæði.

Heimildir: Túnakort

SP-325:006 heimild um útihús

Syðra útihús rétt austan við bæjarstæði.

Heimildir: Túnakort

SP-325:007 heimild um útihús

Syðsta útihús við vestur jaðar túns.

Heimildir: Túnakort

SP-325:008 heimild um útihús

Mið útihús við vestur jaðar túns.

Heimildir: Túnakort

SP-325:009 heimild um útihús

Nyrsta útihús við vestur jaðar túns.

Heimildir: Túnakort

SP-325:010 varða

“En þar áður eru það vörður sunnan við svonefnda Lómatjörn vestur að þjóðvegi, sem liggur eftir endilangri heiðinni.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 1-2

SP-325:011 Litla-Þverá/Bjargakot bæjarstæði býli

“Fyrri neðan Kvíslargljúfrin heita Eyrar. Þar upp af er eyðibýli, Litla-Þverá, öðru nafni Bjargakot. Þar sér vel fyrir bæjar- og peningshúsum.” “Litla Þveraa, kallast af sumum Biargarkot, nefnist fornt eyðiból á Hvammsheiði, í því landsmerki sem Þverá er eignað, og eru þar nokkrar byggingarleifar tófta og

girðinga. Ekki má hér aftur byggja fyrir heyskaparleysi.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 2; JÁM; 247.

SP-325:012 *Kvíslarbrú* heimild um brú

“Brúarpollur er rétt ofan við fjárbrú, sem er þarna á kvíslinni, milli tveggja mela, Eystri-Brúarmels, sem er í Fætinum,... og Vestri-Brúarmels. Þessi brú er nefnd Kvíslarbrú.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 2

SP-325:013 *Aðhald* heimild um rétt

“Svo taka við Neðri-Kvíslargljúfur. Þau eru ekki löng. Í þau rennur Þverá, og í þeim er nefnt Aðhald. Þar var réttað áður fyrr.” “Aðhald er kölluð fyrirstaða, þar sem grjótagarður var hlaðinn í gljúfri frá berginu að ánni til þessa að reka fé þar inn í nokkurs konar rétt, sem þó var opin á eina hlið, og þar röðuðu menn sér fyrir til að halda fénu inni, á meðan verið var að draga það í sundur.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 3; Ö-Þverá b, 1-2

SP-325:014 *Stekkjarpollur* heimild um stekk

“Stekkjarpollur er næstur við Hellupoll. Hann dregur nafn sitt af stekk frá Skógum, sem þar er að austanverðu við Mýrarkvísl.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 3

SP-325:015 *Borgarhúspollur* örnefni útihús

“Þar norðar er svo pollur, sem heitir Ármótapollur og er á móts við þar sem Skógaá kemur í Kvíslina. Þar norðar er Borgarhúspollur.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 3

SP-325:016 *Árbótargata* heimild um leið

“Þvert yfir [Mið]heiðina frá Kvísla liggja vestur Árbótargata og Núpagata, sem stefna til bæjanna, sem þær draga nafn af.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 4

SP-325:017 *Núpagata* heimild um leið

“Þvert yfir [Mið]heiðina frá Kvísla liggja vestur Árbótargata og Núpagata, sem stefna til bæjanna, sem þær draga nafn af.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 4

SP-325:018 *Merkjavarða* varða landamerki

“Merkjavarða sem er vestast á merkjum móti Laxamýri, er norðvesturhorn landsins.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 4

SP-325:019 *Beitarhúsatættur* heimild um beitarhús

“Svo eru Beitarhústatættur þar suður af [Grjótum] og norðaustur af Skorum, suður og austur af Syðri-Skarðalág.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 4

SP-325:020 *Beitarhúsgata* heimild um leið

“Beitarhúsgata lá frá [Beitarhústatættum] og heim.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 4

SP-325:021 *bæjarstæði* býli

“Eyðibýli er þar norðan á Skarðaás, ferkantað tún með garði í kring. Þar eru miklar tættur, en þar hefur vantað vatn.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 4

SP-325:022 *Túngarður* heimild um túngarð

“Í kring um túnið var garður, sem enn sést vel fyrir. Garður þessi er nefndur Túngarður. Árið 1890 var Árni Jónsson, bóndi hér, búinn að hlaða hann í kringum allt túnið.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 5

SP-325:023 *Blóðhóll* heimild

“Þá er lágur hóll norður frá bæ, sem heitir Blóðhóll. Þar var slátrað sauðfé og gripum.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 5

SP-325:024 *Smiðjuhóll* heimild um smiðju

“Þá er lágur hóll norður frá bæ, sem heitir Blóðhóll... Þar út af er Smiðjuhóll, og smiðjan stóð þar á Barðinu út við Þverá.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 5

SP-325:025 *Hólshús* heimild um fjárhús

“Vestur af bæ voru fjárhús, sem hétu Hólshús. Þar er nú Ytri-Hólshúsabali og Syðri-Hólshúsabali.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 5

SP-325:026 *Hesthúsabali* heimild um hesthús

“Hesthúsabali er syðst og vestast í gamla túninu.” “Hesthús stóð við Hesthúsbalann, er var syðst og vestast í túninu”

Heimildir: Ö-Þverá a, 5; Ö-Þverá b, 5

SP-325:027 *Stórhúsabalar* heimild um fjárhús

“Stórhúsabalar voru suður og uppi á túni. Voru þeir kenndir við fjárhús...”

Heimildir: Ö-Þverá a, 5

SP-325:028 *Stífla* heimild

“Í læknum í túni er svonefnd Buna sunnan við Ytri-Stórhúsabala. Stífla er þar stuttu neðar. Þar var lækurinn stíflaður upp á Bæjarhólinn og vatnið notað til að bleyta upp mykju. Nú er þetta allt horfið eins og vinnubrögðin.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 6

SP-325:029 *Stekkur* heimild um stekk

“Austan undir [Fótartár]mel við Þverá er Stekkjarhvammur. Stekkur er þar í hvamminum, gerður upp fyrir nokkrum árum, en farinn að bila.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 6

SP-325:030 *Ferðamannavegur* heimild um leið

“Í Fætinum er gamall vegur vestan undir Langamel og er alltaf nefndur nú Ferðamannavegur.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 7

SP-325:031 *Bótarstekkur* heimild um stekk

“Ef við skreppum nú aðeins upp með Þverá, er Bótarstekkseyri þar austur með henni frá Melhvammi. Hún er kennd við Bótarstekk handan Þverár, sem reyndar er ekki sýnilegur nú, því áin fór með stekkinn fyrir nokkrum árum.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 7

SP-325:032 *Þverárbrú* heimild um brú

“Svo er Þverárbrú, og þar aðeins ofar er Brúarhvammur. Hefir hann fengið nafn sitt síðan brúin kom.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 7

SP-325:033 *Hólf* heimild um rétt

“Suður af túninu hét Hólf. Þar voru girðingar og hafðar skepnur.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 7

SP-325:034 *Kvíholt* örnefni kvíar

“Sunnan og ofan við túnið er Kvíholt.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 7

SP-325:035 *Stekkjargrund* örnefni stekkur
“Skammt frá Reiðingalág heitir Stekkjargrund. Norðvestan hennar er Kvíholtið.”
Heimildir: Ö-Þverá a, 7

SP-325:036 *Svarðargrafir* örnefni mógrafir
“Neðst í Mýraenni eru Svarðargrafir.” “Í þeim var svörðurinn (þ.e. mórinn, sem brennanlegur var) 7-8 spaðastungur.”
Heimildir: Ö-Þverá a, 8; Ö-Þverá b, 2

SP-325:037 *Stekkur* heimild um stekk
“Þá er komið að Stekkjarlæk, sem er syðri álma Bæjarlækjar. Stekkur er þar upp með læknum upp við fjallið.”
Heimildir: Ö-Þverá a, 8

SP-325:038 heimild um smalakofa
“Þá er Nónás, sem nær lengra suður en Torfdalsás. Nyrst á Nónási er byrgi, ekki áberandi samt. Þar var skjól fyrir norðanátt.” “Byrgið á Nónás var hlaðið úr grjóti á þrjá vegu til að hafa þar skjól, þegar setið var yfir fé, áður en girðingar komu.”
Heimildir: Ö-Þverá a, 8; Ö-Þverá b, 3

SP-325:039 *Hestagirðing* örnefni rétt
“Mór er sunnan við gamla túnið á Þverá... Sumt af Mónum og nyrzt í mýrinni var girt, og hét það Hestagirðing.”
Heimildir: Ö-Þverá a, 9

SP-325:040 *Svarðgrafir* örnefni mógrafir
“Sumt af Mónum og nyrzt í mýrinni var girt, og hét það Hestagirðing. Í henni niður við Helgá eru Svarðgrafir...” “...í Svarðgröfum... Var svörðurinn 4-5 spaðastungur.”
Heimildir: Ö-Þverá a, 9; Ö-Þverá b, 2

SP-325:041 *Svarðargatan* heimild um leið
“Í henni niður við Helgá eru Svarðgrafir og þaðan lá Svarðargatan heim.”
Heimildir: Ö-Þverá a, 9

SP-325:042 *Langiskurður* heimild um áveitu
“Eftir Neðrimýrum er Langiskurður. Í hann var tekið vatn úr Helgá til áveitu.”
Heimildir: Ö-Þverá a, 9

SP-325:043 *Helluvað* heimild um vað
“Þá förum við alveg niður að Helgá. Þar við merkin á móti Víðiholti er vað á Helgá, sem heitir Helluvað.”
Heimildir: Ö-Þverá a, 9

SP-325:044 *Helgárbrú* heimild um brú
“Þar rétt við er Helluvaðsnes, þá er Helgárbrú.”
Heimildir: Ö-Þverá a, 9

SP-325:045 *Stíflugarður* heimild um áveitu
“Suður af [Helgár]brúnni er stór hvammur sem heitir Votihvammur... Syðst í Votahvammi var Helgá stífluð til áveitu. Þar heitir Stíflugarður.”
Heimildir: Ö-Þverá a, 9

SP-325:046 *Merkigarður* heimild um landamerki
“[Helg]áin ræður suður að Merkagarði, sem liggur þvert upp frá henni til austurs, nokkru sunnar en á móti Víðiholti.” “Merkigarður nær ekki upp á fjallsbrún.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 1, 13

SP-325:047 *Víkingsstaðir* bæjarstaði býli

“Sunnan við Höllin suður með Reykjafelli er fornt eyðibýli, sem heitir Víkingsstaðir. Þar sést fyrir túnstaði og tóftum.” “Víkingstader, eyðibýli í Þverár landi suður og upp frá heimajörðunni. Það hefur í eyði legið í manna minni, en hafði áður verið v partur af Þverá og heimajörðin því ódýrari. Byggíngakosti vita nálægir ekki að undirretta. Ekki má hjer aftur byggja, því túnið er mestalt í mýri.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 10; JÁM, 247.

SP-325:048 *Efra-Vörðuholt* örnefni

“Norður af Víkingsstöðum eru Höllin, þar sem Efrimýrum hallar niður á Neðrimýrar... Á Efrimýrum eru Efra-Vörðuholt...”

Heimildir: Ö-Þverá a, 10

SP-325:049 *Neðra-Vörðuholt* örnefni

“Norður af Víkingsstöðum eru Höllin, þar sem Efrimýrum hallar niður á Neðrimýrar... Á Efrimýrum eru Efra-Vörðuholt og Neðra-Vörðuholt.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 10

SP-325:050 *Þórðartóftarhæð* örnefni

“Á Neðrimýrum er hæð, er heitir Þórðartóftarhæð. Móar þar með heita Þórðartóftarmóar.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 10

SP-325:051 *Stígar* örnefni leið

“Stígar liggja þar austur og vestur vestan við Kvíholtið...”

Heimildir: Ö-Þverá a, 11

SP-325:052 *Merkivarða* varða landamerki

“Við endann á merkigarðinum á móti Reykjum er Merkivarða.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 11

SP-325:053 varða

“Norðurhluti Kvíslarinnar heitir Mýrarkvísl, en syðri hluti Reykjakvísl, og afmarka báðir hlutar landið að austan. Varða er við Kvíslina...”

Heimildir: Ö-Þverá a, 13

SP-325:054 varða

“Varða er við Kvíslina og önnur við Miðheiðarveginn...”

Heimildir: Ö-Þverá a, 13

SP-325:055 *Reiðingalág* heimild um rist

“Austan Barnalágur tekur við Reiðingalág, og liggur hún í krikum til suðausturs.” “Reiðingalág dregur vafalaust nafn sitt af því, að þar hafa verið reiðingar ristir, því þar er góð strengja- og torfrista.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 7; Ö-Þverá b, 2

SP-325:056 *Torfdalur* heimild um rist

“Nær austur af Lækjarlaut er neðsta hæðin, sem heitir hér Torfdalsás. Hann nær ekki lengra en að Mýraenni. Þar austar er Torfdalur.” “Torfdalur: Í honum var stunga- og torfrista.”

Heimildir: Ö-Þverá a, 8; Ö-Þverá b, 3

SP-325:057 *Mylla* heimild um myllu

“Norður frá bænum, nálægt Þveránni, stóðu Smiðja og Mylla.”

Heimildir: Ö-Þverá b, 5

SP-325:058 *Barðhús* heimild um útihús

“Norðan [Bæjar]lækjar voru þessi hús: Barðhús nyrzt...”

Heimildir: Ö-Þverá b, 5

SP-325:059 *Miðhús* heimild um útihús

“Norðan [Bæjar]lækjar voru þessi hús: Barðhús nyrzt, þá Miðhús...”

Heimildir: Ö-Þverá b, 5

SP-325:060 *Hrútakofi* heimild um fjárhús

“Norðan [Bæjar]lækjar voru þessi hús: Barðhús nyrzt, þá Miðhús og lítið eitt sunnar og ofar Melhús.”

Heimildir: Ö-Þverá b, 5

SP-325:061 *Stórhús* heimild um útihús

“Sunnan við [Bæjar]lækinn stóð Stórhús. Rétt sunnan við það var túngarðurinn...”

Heimildir: Ö-Þverá b, 5

SP-325:062 *Litla-Hesthúshlaða* heimild um hlöðu

“...sunnan við túngarðinn var Túnauskinn. Í honum stóð Litla-Hesthúshlaða...”

Heimildir: Ö-Þverá b, 5

SP-325:063 *Forðabúshlaða* heimild um hlöðu

“...sunnan við túngarðinn var Túnauskinn. Í honum stóð Litla-Hesthúshlaða, og nokkru neðar sást fyrir hlöðutóftarbroti, er hét Forðabúshlaða.”

Heimildir: Ö-Þverá b, 5

SP-325:064 *Kvíhúsið* heimild um kvíar

“...við norðausturhorn Túnauskans stóð Kvíhúsið og fjárrétt áföst við það.”

Heimildir: Ö-Þverá b, 5

SP-325:065 heimild

“Þverá. Fornar tóftir tvær; önnur sunnanvert við tröðina, efst í túninu, hin niðri í túninu, nær ánni.”

Heimildir: ÁG: Fornleifaskrá, 53

SP-325:066 heimild

“Þverá. Fornar tóftir tvær; önnur sunnanvert við tröðina, efst í túninu, hin niðri í túninu, nær ánni.”

Heimildir: ÁG: Fornleifaskrá, 53

SP-326 Reykir

“Jarðardýrleiki xl 4, og so tíundast fjórum tíundum.” JÁM, 245 1318: “[á Grenjaðarstöðum] skulu vera prestar. ij. oc hinn þridie ef þing fylgia til reýkia.” DI II 431-434; 1399: “[á Grenjaðarstöðum] skvlv vera prestar ij. oc enn þridie ef þing fylgia til Reykia.” DI III 578-582. Tún 7.5 ha, ¼ slétt. Sáðreitir 1500 m². -Túnakort. “Engið er mýrlent og slitrótt. Úthagarnir góðir og miklir.” JÁM, 246.

SP-326:001 *Stóru-Reykir* bæjarhóll bústaður

“Nýbýlið Reykjavellir er byggt á rústum gamla bæjarins á Stóru-Reykjum.” Á túnakorti eru merkt 2 bæjarhús, ekki er vitað hvort eru Stóru-Reykir.

Heimildir: Ö-Reykir, 5; Túnakort

SP-326:002 *Litlu-Reykir* bæjarhóll bústaður

“Sunnan og vestan við Heyhól er bærinn Litlu-Reykir. Sagt er að þar hafi áður staðið fjárhús, sem Nónhús hét.” Á túnakorti eru merkt 2 bæjarhús, ekki er vitað hvort eru Litlu-Reykir.

Heimildir: Ö-Reykir, 5; Túnakort

SP-326:003 *Kirkjuflöt* heimild um útkirkju

1318: “[á Grenjaðarstöðum] skulu vera prestar. ij. oc hinn þridie ef þing fylgia til reýkia.” DI II 431-

434; 1399: “[á Grenjaðarstöðum] skvly vera prestar ij. oc enn þridie ef þing fylgia til Reykia.” DI III 578-582; 1712: “Hálfkirkja eður bænhus hefur hjer verið, en ekki embættað í manna minni, stendur þó húsið enn.” “Beint upp af Millu var Öskuhóll, þar upp af Kirkjuflöt, þar sem Sigtryggur Hallgrímsson á Stóru-Reykjum byggði timburhús árið 1914.”

Heimildir: JÁM, 245; Ö-Reykir, 5

SP-326:004 heimild um útihús

Útihús við norðurenda túns

Heimildir: Túnakort

SP-326:005 heimild um útihús

Útihús norðan við bæjarstæði.

Heimildir: Túnakort

SP-326:006 heimild um útihús

Vestasta útihús í suðvesturhorni túns.

Heimildir: Túnakort

SP-326:007 heimild um útihús

Mið útihús í suðvesturhorni túns.

Heimildir: Túnakort

SP-326:008 heimild um útihús

Austasta útihús í suðvesturhorni túns.

Heimildir: Túnakort

SP-326:009 heimild um útihús

Útihús í miðju túni sunnan við bæjarstæði.

Heimildir: Túnakort

SP-326:010 heimild um útihús

Útihús sunnan við túnjaðar við suðvesturhorn túns.

Heimildir: Túnakort

SP-326:011 heimild

“Frá Stóra-Kjöhóli vestur við Reykjavísl, austur í Langamel við Helgá, og þaðan um gamlan merkagarð upp Reykjafjall...”

Heimildir: Ö-Reykir, 1

SP-326:012 *Merkjavarða* varða landamerki

“Frá Stóra-Kjöhóli vestur við Reykjavísl, austur í Langamel við Helgá, og þaðan um gamlan merkagarð upp Reykjafjall að Merkjavörðu...”

Heimildir: Ö-Reykir, 1

SP-326:013 *Flóagarður* heimild

“Nyrst í Flóa er Flóagarður og sunnan hans Flaga.”

Heimildir: Ö-Reykir, 2

SP-326:014 *Ferðamannagötur/Messugötur* heimild um leið

“Á mörkum Mósins og Flóa voru Ferðamannagötur eða Messugötur. Liggja þær skáhalt suður og vestur um landið.”

Heimildir: Ö-Reykir, 2

SP-326:015 *Túngarður* heimild um túngarð

“Vestan við vallargarðinn á Reykjum var Kvíaból.” “Norðan, vestan og sunnan túns beggja bæjanna, var Túngarður.”

Heimildir: Ö-Reykir, 2; Ö-Reykir, 6

SP-326:016 *Kvíaból* örnefni kvíar

“Vestan við vallargarðinn á Reykjum var Kvíaból. Um það liggur þjóðvegurinn til Mývatnssveitar, Kísilgúrvegur.”

Heimildir: Ö-Reykir, 2

SP-326:017 *Stekkjarbrot* örnefni stekkur

“Í Mó var Lækjardalur og vestan hans Stekkjarás.” “Stekkjarás gengur suður í Þormóðsmýri og syðst á honum er Stekkjarbrot.”

Heimildir: Ö-Reykir, 2, 3

SP-326:018 *Bótarvað* heimild um vað

“Sunnan [Bótarbarðs] er Bótarvað á Reykjavísl.”

Heimildir: Ö-Reykir, 3

SP-326:019 *Bótargötur* heimild um leið

“Sunnan [Bótarbarðs] er Bótarvað á Reykjavísl. Að því liggja götur heiman frá Stóru-Reykjum, Bótargötur.” “Bótargata liggur vestur í kvísl um Bótarfleti og Stekkjarás.”

Heimildir: Ö-Reykir, 3; Ö-Hveravellir, 4

SP-326:020 *Stífla* heimild

“Skammt fyrir sunnan Bótarvað er Stífla, gerð vegna áveitu á Kjóhólasund.”

Heimildir: Ö-Reykir, 3

SP-326:021 *Reykjastekkur* heimild um stekk

“Árið 1914 var grafinn Skurður úr Reykjavísl suðvestan við Reykjastekk...” “Fyrir vestan Þormóðsmýri er allhár ás, Hrakholt... Gamlar beitarhúsarústir eru vestan í Hrakholti, síðast notaðar sem stekkur áður nefndur Reykjastekkur.”

Heimildir: Ö-Reykir, 3

SP-326:022 *Kofaás* örnefni

“Suðvestur af Litlu-Reykjum og skammt frá jóðvegi hér Gráalaut og vestan hennar Kofaás. Hvort tveggja komið undir tún.”

Heimildir: Ö-Reykir, 3

SP-326:023 *Húsanes* örnefni

“Norðvestur af [Reykjastekk], niður að Kvísl, heitir Húsálág og sunnan hennar við Kvíslina, Húsanes.”

Heimildir: Ö-Reykir, 3

SP-326:024 *Loddavað* heimild um vað

“Suður og niður frá Stekknum eru í Kvíslinni Loddavað og í henni smáhólmar, Loddavaðshólmar.”

Heimildir: Ö-Reykir, 3-4

SP-326:025 *Flóagötur/Núpagötur* heimild um leið

“Flóagötur, nefndar Núpagötur heiman frá bænum var leið að Núpum í Aðaldal og engjagötur.” “Flóagata er rétt sunnan við Flóann og liggur vestur af Stórákrók sunnan við Kjóhólasund.”

Heimildir: Ö-Reykir, 4; Ö-Hveravellir, 4

SP-326:026 *Miðgötur* heimild um leið

“Miðgötur, vestur að Ferðamannagötum í Miðaftansskarði.” “Miðgata er um Stekkjarás í gegnum Miðaftansskarð og liggur vestur í kvísl.”

Heimildir: Ö-Reykir, 4; Ö-Hveravellir, 4

SP-326:027 *Syðstugötur* heimild um leið

“Syðstugötur vestur a Reykjastekk.” “Syðst er Syðstagata, sem liggur um Kofaás.”

Heimildir: Ö-Reykir, 4; Ö-Hveravellir, 4

SP-326:028 *Mannabeinamelur* heimild um legstað

“Skammt norð-austur af Álfhól var smámelur. Blés þar upp beinagrind af manni og melurinn því nefndur Mannabeinamelur. Kominn undir tún.”

Heimildir: Ö-Reykir, 4

SP-326:029 *Bótarvað* heimild um vað

“Vað á Helgá, Bótarvað á leið til Heiðarbótar, er skammt sunnan við Langamel...”

Heimildir: Ö-Reykir, 4

SP-326:030 *Stekkjarbrot/Gvendarstekkur* heimild um stekk

“Vað á Helgá, Bótarvað á leið til Heiðarbótar, er skammt sunnan við Langamel og Stekkjarbrot af sumum nefnt Gvendarstekkur, við ána.”

Heimildir: Ö-Reykir, 4

SP-326:031 *Fjárvað* heimild um vað

“Beint suður af Álfhól heitir í ánni, Mjódd. Nokkru sunnar er Fjárvað.”

Heimildir: Ö-Reykir, 4

SP-326:032 *Neðsthús* heimild um útihús

“Rétt fyrir ofan Fjárvað var í túninu Neðsthús...”

Heimildir: Ö-Reykir, 5

SP-326:033 *Lambakofi* heimild um lambhús

“Rétt fyrir ofan Fjárvað var í túninu Neðsthús, litlu sunnar og neðar Lambakofi...”

Heimildir: Ö-Reykir, 5

SP-326:034 *Kofalág* örnefni útihús

“Rétt fyrir ofan Fjárvað var í túninu Neðsthús, litlu sunnar og neðar Lambakofi og neðan við hann Kofalág og Kofamór.”

Heimildir: Ö-Reykir, 5

SP-326:035 *Göthús* heimild um útihús

“Rétt fyrir ofan Fjárvað var í túninu Neðsthús, litlu sunnar og neðar Lambakofi og neðan við hann Kofalág og Kofamór. Vestar á túninu var Göthús...”

Heimildir: Ö-Reykir, 5

SP-326:036 *Kvíhús* heimild um kvíar

“Rétt fyrir ofan Fjárvað var í túninu Neðsthús, litlu sunnar og neðar Lambakofi og neðan við hann Kofalág og Kofamór. Vestar á túninu var Göthús, nyrst og vestast Kvíhús.”

Heimildir: Ö-Reykir, 5

SP-326:037 *Hryggir* heimild

“Austan við [Kvíhús] hétu í túninu Ytridagslátta og Syðridagslátta. Þær voru afmarkaðar að gömlum hlöðnum görðum, sem nefndust Hryggir.”

Heimildir: Ö-Reykir, 5

SP-326:038 *Gíslabrot* heimild um útihús

“Sagt er að sunnan til í Dagsláttum hafi verið tóftarbrot, Gíslabrot.”

Heimildir: Ö-Reykir, 5

SP-326:039 *Milla* heimild um myllu

“Neðan við bæinn, við Helgá, var Milla, Millulækur, kvísl tekin úr Helgá og myndaði Milluhólma.”

Heimildir: Ö-Reykir, 5

SP-326:040 *Helluvað/Kúavað* heimild um vað

“Þar sem Helgá rann fyrir neðan bæinn hétu í ánni Hellur. Þar var Helluvað, einnig nefnt Kúavað. Talið er að þar hafi kýr verið reknar í vatnsból á vetrum, þar sem vatn í Helgá var volgt og því gott handa kúm.”

Heimildir: Ö-Reykir, 5

SP-326:041 *Hvergötur* heimild um leið

“Að Helluvaði lágu götur frá bænum, Hvergötur, en um göturnar og vaðið lá leið að hverasvæðinu austan ár.”

Heimildir: Ö-Reykir, 5

SP-326:042 *Svarðarbrú* heimild um brú

“Að Helluvaði lágu götur frá bænum, Hvergötur, en um göturnar og vaðið lá leið að hverasvæðinu austan ár. Nokkru sunnar var brú á ánni, Svarðarbrú. Um hana var farið í svarðgrafir austan ár.”

Heimildir: Ö-Reykir, 5

SP-326:043 heimild um mógrafir

“Nokkru sunnar var brú á ánni, Svarðarbrú. Um hana var farið í svarðgrafir austan ár.”

Heimildir: Ö-Reykir, 5

SP-326:044 *Brú/Syðri-brú* heimild um brú

“Nokkru sunnar [en Svarðarbrú] var Brú, eða Syðri-brú, sem farin var á engjarnar. Er þar sú brú, sem farin er nú til bæjanna austan Helgár.”

Heimildir: Ö-Reykir, 5

SP-326:045 *Öskuhóll* örnefni öskuhaugur

“Beint upp af Millu var Öskuhóll...”

Heimildir: Ö-Reykir, 5

SP-326:046 *Hryggur* heimild

“Vestan við Heyhól voru garðleifar, sem hétu Hryggur og var hann í tengslum við Hryggina...”

Heimildir: Ö-Reykir, 5

SP-326:047 *Hesthús* heimild um hesthús

“Vestur af Litlu-Reykjum var Hesthús...”

Heimildir: Ö-Reykir, 5

SP-326:048 *Kvíhús* heimild um kvíar

“Vestur af Litlu-Reykjum var Hesthús og litlu sunnar Kvíhús.”

Heimildir: Ö-Reykir, 5-6

SP-326:049 *Ærhús* heimild um fjárhús

“Suður af bænum var Ærhús...”

Heimildir: Ö-Reykir, 6

SP-326:050 *Sigmundarhús* heimild um útihús

“Suður af bænum var Ærhús austur af honum Sigmundarhús...”

Heimildir: Ö-Reykir, 6

SP-326:051 *Garðhús* heimild um útihús

“Suður af bænum var Ærhús austur af honum Sigmundarhús, en suðaustur Garðhús...”

Heimildir: Ö-Reykir, 6

SP-326:052 *Litlureykjarétt* heimild um rétt

“Suður af bænum var Ærhús austur af honum Sigmundarhús, en suðaustur Garðhús.”

Heimildir: Ö-Reykir, 6

SP-326:053 *Hesthús* heimild um hesthús

“Suður af Sigmundarhúsi var Hesthús.”

Heimildir: Ö-Reykir, 6

SP-326:054 *Holtakotsgötur* heimild um leið

“Allar reiðgötur sem lágu frá Stóru-Reykjum, nefndi Sigtryggur Hallgrímsson, Gestagötur. Til norðurs, Holtakotsgötur...”

Heimildir: Ö-Reykir, 6

SP-326:055 *Heiðarbótargötur* heimild um leið

“Allar reiðgötur sem lágu frá Stóru-Reykjum, nefndi Sigtryggur Hallgrímsson, Gestagötur... til norðausturs, Heiðarbótargötur um Bótarvað...”

Heimildir: Ö-Reykir, 6

SP-326:056 *Litlu-Reykjagötur* heimild um leið

“Allar reiðgötur sem lágu frá Stóru-Reykjum, nefndi Sigtryggur Hallgrímsson, Gestagötur... til... Suðvesturs, Litlu-Reykjagötur.”

Heimildir: Ö-Reykir, 6

SP-326:057 *Þvottahver* örnefni þvottalaug

“Í Helgá, nokkru sunnan við Brú, er Þvottahver og Þvottahvershólmi.”

Heimildir: Ö-Reykir, 6

SP-326:058 *Stíflugarður* heimild um áveitu

“Í Helgá, nokkru sunnan við Brú, er Þvottahver og Þvottahvershólmi. Upp af honum er Þvottahversmór, sem náði norður að túni og suður að Stíflugarði, en hann var gerður til að veita vatni á engjar báðu megin árinna.”

Heimildir: Ö-Reykir, 6

SP-326:059 *Litlu-Reykjagarður* heimild

“Vestan við Strútshver var kartöflugarður, Litlu-Reykjagarður.”

Heimildir: Ö-Reykir, 6

SP-326:060 *Stekkjarlág* örnefni stekkur

“Skammt ofan við mýrarnar er Hjalli og nær hann norður frá Merkjagarði að Ytrafjargili upp af Hrossapalli í Helgá. Stekkjarlág er í Hjalla norðantil.”

Heimildir: Ö-Reykir, 7

SP-326:061 *Geitnakofi* heimild um geitakofa

“Í brekkunni sunna Ytrafjargils er Geitnakofi, gömul hústöft.”

Heimildir: Ö-Reykir, 7

SP-326:062 *Svarðargrafir* heimild um mógrafir

“Neðan við þessi holt er Svarðarmýri niður að Helgá of suður að Svarðarskurði, sem nú skiptir löndum milli Reykjarhóls og Reinar annars vegar og Litlu-Reykja. Syðst í Svarðarmýri niður við Helgá, eru Svarðargrafir. Þar var mótekja.”

Heimildir: Ö-Reykir, 7

SP-326:063 *Aðhald* heimild

“Í Höllum er Skógargirðing og efst í þeim Svikahjalli. Suður af Svikahjalla er Aðhald, girðing fyrir stórgripi.”

Heimildir: Ö-Reykir, 8

SP-326:064 *Hverasvörður* heimild um mógrafir

“Neðan við Aðhald nyrst var mótekja, nefnd Hverasvörður.”

Heimildir: Ö-Reykir, 8

SP-326:065 *Sundlaug* heimild um sundlaug
“Ystahverslækur fellur úr Strokk og Ystahver niður í Helgá. Skammt fyrir neðan Ystahver, sunnan við Ystahverslæk var Sundlaug Reykhverfinga.”

Heimildir: Ö-Reykir, 8

SP-326:066 *Stekkjartunga* örnefni stekkur
“Meðfram Helgá, sunnan Ystahverslækjar hét Votatunga og sunnan hennar allt að merkjum, Stekkjartunga.”

Heimildir: Ö-Reykir, 8

SP-326:067 *Skemma* heimild um skemmu
“Suður af býlinu, Hveravellir, er Kartöfluhús og skömmu sunnar Skemma. Var hún áður skemma við gamla bæinn á Stóru-Reykjum.”

Heimildir: Ö-Reykir, 9

SP-326:068 *Bogavörður* varða
“Ofan Þvergarð, norður við merki, er Dýjahjalli og sunnar og ofar, Bogavörður. Bera þær við loft, séð frá Stóru-Reykjum. Voru þar lagðir dýrabogar og gætu vörðurnar borið nafn af þeim. Vörðurnar eru á litlum melhólum.”

Heimildir: Ö-Reykir, 9

SP-326:069 *Steinsmalakofi* heimild um smalakofa
“[Boga]vörðurnar eru á litlum melhólum. Sunnan í þeim er Steinsmalakofi. Standa þar kofatóftir enn.”

Heimildir: Ö-Reykir, 9

SP-326:070 *Smalakofi* heimild um smalakofa
“Sunnar og neðar í hlíðinni er Guludý og neðan við þau Skjóllág, alldjúp og nær niður að Syðrafjargili. Sunnar og ofar er Dagmálagróf og Dagmálaflötur. Á fletinum var Smalakofi.”

Heimildir: Ö-Reykir, 9

SP-326:071 *Dagmálavarða* varða eyktamark
“Einnig Dagmálavarða upp á brún Reykjafjalls.”

Heimildir: Ö-Reykir, 9

SP-326:072 *Náðargat* heimild um sundlaug
“Sunnarlega í Helgá skammt sunnan við Strútshver... er pollur sem heitir Náðargat. Þarna var hlaðið fyrir og sundkennsla höfð í nokkur ár.”

Heimildir: Ö-Hveravellir, 2

SP-326:073 *Baðstofuhver* örnefni bústaður
“Yztur og stærstur er Yztihver, öðru nafni Baðstofuhver. Sagt er, að hann hafi komið upp í baðstofunni.” “Ekki sjást neinar byggingaminjar við baðstofuhver.”

Heimildir: Ö-Hveravellir, 2

SP-327 Holtakot (Víðiholt)

“Holtakot, forn eyðihjáleiga út frá heimajörðunni [Reykir] fyrir vestan Helgaá, hún hefur í auðn legið yfir 70 ár, og vita menn því ekki byggingarkosti að undirjetta. Ekki þykir mönnum líklegt að þessi hjáleiga muni aftur byggjast, þó túnstæði sé nokkurt, þá er það fordjarfað af langvarandi órækt.” JÁM, 246. Tún 2.1 ha, 5/6 slétt. Sáðreitir 40 m². -Túnakort.

SP-327:001 *Holtakotbæjarhóll* bústaður

“Býlið er frekar lítið og aðallega vestan Helgár, og nær túnið næstum því austur að ánni.”

Heimildir: Ö-Víðholt, 1

SP-327:002 heimild um útihús

Útihús við norðurjaðar túns.

Heimildir: Túnakort

SP-327:003 heimild um útihús

Útihús við vesturjaðar túns.

Heimildir: Túnakort

SP-327:004 heimild um útihús

Útihús við austurjaðar túns.

Heimildir: Túnakort

SP-327:005 heimild um útihús

Útihús rétt norðvestan við bæjarhús.

Heimildir: Túnakort

SP-327:006 *Holtastekkur* heimild um stekk

“Vestast í Vesturflóa er Litli-Kjóhóll. Þar er Holtakotsstekkur vestur við kvíslina.”

Heimildir: Ö-Víðholt, 2

SP-327:007 *Hesthúshóll* örnefni hesthús

“...Hesthúshól[l] ... er í túni norðan við lægð þá, sem liggur upp af Syðranesi norðan við Gerðishól.”

Heimildir: Ö-Víðholt, 3

SP-327:008 *Stekkjarlág* örnefni stekkur

“Neðst í Partinum er lág, sem heitir Stekkjarlág og er niður við graslendið og engjarnar, sem ná niður að Helgá.”

Heimildir: Ö-Víðholt, 3

SP-328 Brekknakot

“Brekknakot, eyðihjáleiga. Bygð fyrir manna minni í úthögum suður með fjallinu, og varaði bygðin inn til næstu 12 ára, og tíundaðist fyrir v. ƒ.” JÁM, 246. “Frá miðri 18.öld var búið samfelld á Brekknakoti til ársins 1945.” HJ, 522. Brekknakot var lagt undir Bláhvamm og Laufahlíð. Tún 2.8 ha, ¾ slétt. Sáðreitir 525 m². -Túnakort.

SP-328:001 *Brekknakot* bæjarhóll bústaður

Heimildir:

SP-328:002 heimild um útihús

Útihús norðan við bæjarstæði.

Heimildir: Túnakort

SP-328:003 heimild um útihús

Nyrðra útihús sunnan við bæjarstæði.

Heimildir: Túnakort

SP-328:004 heimild um útihús

Syðra útihús sunnan við bæjarstæði.

Heimildir: Túnakort

SP-328:005 heimild um útihús

Útihús í suðausturhorni túns.

Heimildir: Túnakort

SP-328:006 *Skálholt/Beitarhúsaás* heimild

“Vestan við Nónás byrjar ás, sem nær til norðurs austan við kvíslina að svonefndri Lambalág. Ásinn er nefndur Beitarhúsaás, því á honum eru beitarhúsatættur. En þar sem þær standa, var áður fornt býli, sem nefnt var Skálholt. Þar sér enn fyrir túngarði.” “Skalhóllt, fornt eyðiból sunnarlega í þessarar jaðar landi, þar eru sýnileg byggíngamerki tóftarústa og garðleifa. Ekki má hér aftur byggja, því túnið er alt viði vaxið.”

Heimildir: Ö-Bláhvammur & Laufahlíð, 1; JÁM, 246

SP-328:007 *Messugötur* heimild um leið

“Litlu sunnar er Þvergrófin, eins og Litlagróf er stundum nefnd, vestan við Þormóðsmýri, er lág, sem heitir Messulág. Þar um liggur vegur til kirkju að Grenjaðarstað.” “Vestan við Messulág eru Messugötur niður að Messuvaði.”

Heimildir: Ö-Bláhvammur & Laufahlíð, 2-3, 7

SP-328:008 *Messuvað* heimild um vað

“Það sama mun mega segja um Messuvað... sem er sunnan og vestan við beitarhúsin.”

Heimildir: Ö-Bláhvammur & Laufahlíð, 3

SP-328:009 heimild um mógrafir

“En rétt norðan við túnið umhverfis svarðgrafirnar er nefnt Hall.”

Heimildir: Ö-Bláhvammur & Laufahlíð, 4

SP-328:010 *Geitakofi* heimild um geitakofa

“Norðaustur frá túninu eru grónar rústir nefndar Geitakofi.”

Heimildir: Ö-Bláhvammur & Laufahlíð, 4

SP-328:011 *Hesthústunga* örnefni hesthús

“Bæjarlækur kemur af Bæjargili, sem er beint upp af bænum. Litlu sunnar er annað gil. Eftir því er Hesthúslækur. Það af túninu, sem er sunnan við hann, heitir Hesthústunga, en Hesthúseyri þar niður af.”

Heimildir: Ö-Bláhvammur & Laufahlíð, 4

SP-328:012 *Kvíagil* örnefni kvíar

“Um 200 m sunnan túns er Kvíagil, og Kvíagilseyri er neðan og talsvert sunnan þess.”

Heimildir: Ö-Bláhvammur & Laufahlíð, 4

SP-328:013 *Gamligarður* heimild

“Gamligarður liggur neðan frá kvísl austur að mýrinni suður af Flæðu.”

Heimildir: Ö-Bláhvammur & Laufahlíð, 6

SP-328:014 *Skólavarða* varða

“Skólavarða er varða á Efribrún beint upp af Brekknakoti, byggð af skólabörnum.”

Heimildir: Ö-Bláhvammur & Laufahlíð, 6

SP-328:015 *Smalavörður* varða

“Smalavörður eru 2 vörður á Neðribrún, beint upp af Geirum, Neðrigeirum og Efrigeirum.”

Heimildir: Ö-Bláhvammur & Laufahlíð, 6-7

SP-328:016 *Vigfúsarkofi* örnefni

“Vigfúsarkofi er gamalt örnefni í Brekknakotstúni, smáhóll norðaustur af Lækjarhúsi.”

Heimildir: Ö-Bláhvammur & Laufahlíð, 7

SP-328:017 *Lækjarhúsi* örnefni

“Vigfúsarkofi er gamalt örnefni í Brekknakotstúni, smáhóll norðaustur af Lækjarhúsi.”

Heimildir: Ö-Bláhvammur & Laufahlíð, 7

SP-328:018 *Danskavarða* varða

“Danskavarða er landmælingavarða syðst á Reykjafjalli.”

Heimildir: Ö-Bláhvammur & Laufahlíð, 7

SP-328:019 *Kvíaból* örnefni kvíar

“Kvíaból er ofan við Hesthústungu.”

Heimildir: Ö-Bláhvammur & Laufahlíð, 7

SP-328:020 *Konráðsvað* heimild um vað

“Konráðsvað er í kvíslinni, þar sem merki Reykja og Brekknakots koma í hana. Það er kennt við Konráð Vilhjálmsson, en hann fór þar yfir að hitta konuefni sitt í Brekknakoti.”

Heimildir: Ö-Bláhvammur & Laufahlíð, 7-8

4. Helstu tegundir menningarminja og ástand þeirra

Alls hafa verið skráðar 416 fornleifar á 13 jörðum sem gerir 32 fornleifar að meðaltali á jörð sem er nokkuð mikið. Við skráningu fornleifa er notast við tvennskónar flokkun minja. Í fyrsta lagi er flokkað eftir eðli fornleifanna, en með því er reynt að greina á milli hvort á staðnum er mannvirki, hvort aðeins er vísbending um að mannvirki sé eða hafi verið þar, hvort um er að ræða stað sem tengist þjóðsögum eða markverðum atburðum eða náttúruminjar sem hafa menningarsögulegt gildi. Innan hvers flokks er síðan reynt að greina frekar eftir gerð. Flokkun af þessu tagi kemur ekki nema að takmörkuðu gagni við svæðisskráningu vegna þess að heimildir þær sem stuðst er við eru yfirleitt ekki svo nákvæmar að hægt sé að sjá hvort mannvirki er enn á þeim stað sem lýst er eða hvort mannvirki hefur nokkurn tíma verið á minjastaðnum (t.d. þar sem talað er um stöðla eða ból). Þessi flokkun kemur fyrst verulega að gagni eftir að farið hefur verið á vettvang. Tegundir fornleifa á skráningarsvæðinu eru skráðar hér að neðan.

bæjarhólar	14	vörður	33
bæjarstæði	18	þjóðsögur	10
heimildir	290	örnefni	51

Hægt var að greina hlutverk 333 þeirra staða sem skráðir voru og eru þau sýnd í eftirfarandi töflu

Búsetuminjar		hlöður	3
bústaðir	15	geitakofi	3
býli	18		
öskuhaugar	1	Búnaðarminjar utan túns	
Minjar um jarðrækt		stekkir	25
áveitur	3	sel	2
Búnaðaminjar innan túns		réttir	5
útihús (ótilgreind)	89	kvíar	7
fjárhús	15	torfristustaðir	7
skemmur	1	mógrafir	11
lambhús	2	beitarhús	1
hesthús	9	kolagrafir	1
fjós	1	smalakofar	4
túngarðar	5	vörslugarðar	2
myllur	3	heygarðar	2
sniðjur	1	Aðrar búsetuminjar	
		þvottastaðir	1

sundlaugar	3	áningarstaðir	1
útgerðarminjar		brýr	6
lendingar	1	tjaldstaður	3
verbúðir	3	ferjur	1
uppsátur	1	sæluhús	3
Veiðiminjar		Kirkjur og legstaðir	
refagildrur	3	legstaðir	4
skotbyrgi	1	útkirkjur	4
Samgönguminjar		Aðrar minjar	
leiðir	34	landamerki	14
vöð	13	eyktamörk	1

Bæjarhólar og bæjarstæði

Yfirleitt hafa bæir staðið á sama stað öldum saman, og jafnvel allt frá landnámsöld til þessarar og hafa þá myndast bæjarhólar sem eru samsettir úr byggingaleifum og mannvistarlögum. Í bæjarhólum er mestra og fjölbreytilegastra fornminja að vænta. Í þeim er geymd saga daglegs lífs kynslóðar á kynslóð ofan og í þeim er flesta forngripi að finna. Bæjarhólar eru því langmikilvægasta tegund fornleifastaða og brýnt að koma í veg fyrir að þeir verði eyðileggingu að bráð. Vandinn við bæjarhóla er að í meirihluta tilfella er enn búið á þeim og víða hafa steypuhús með djúpum kjöllum verið byggð á þeim og skemmt þá að meira eða minna leyti. Þar sem enn er búið á bæjarhólum er hæpið að réttlæt看legt sé eða raunhæft að friða þá fyrir frekara raski, en skemmdir bæjarhólar geta þó verið markverð rannsóknarefni og er mikilvægt að reynt verið að finna leiðir til að fylgjast með framkvæmdum á bæjarhólum. Mikilverðastir eru þó bæjarhólar sem ekki hefur verið byggt á eða orðið fyrir raski. Sjaldnast er hægt að komast að því hvort bæjarhólar eru óskemmdir eður ei, nema við vettvangsathugun, en til eru upplýsingar um hvar bæjarhús hafa verið flutt og má ganga útfrá að þar sem hús hafa ekki verið flutt, þar séu bæjarhólar minna eða meira raskaðir. Á skráningarsvæðinu má ætla að ekki séu margir óhreyfðir bæjarhólar, enda enn víða búið í Reykjahverfi.

Fyrir utan bæjarhóla á býlum sem verið hafa í byggð fram á þessa öld eru fjölmargir staðir þar sem byggð hefur annaðhvort varað í stuttan tíma eða þar sem hjáleigur eða afbýli hafa lagst í eyði, eins og sjá má af töflum sem fylgja byggðasöguköflum hvers hrepps. Frá sjónarmiði fornleifafræðinnar eru staðir af þessu

tagi ekki síður mikilvægir en bæjarhólar á lögbýlum því oft er meira eftir af byggingum í kringum bæjarhólinn, þ.e. útihúsum og görðum. Slíkir staðir hafa einnig meira kynningargildi því á þeim getur verið auðvelt að átta sig á legu og afstöðu bygginga en bæjarhólar eru oftast ekki annað en ólöglegir hólar, margir huldir sjónum af byggingum og uppfyllingum.

Útihús

Fyrir utan bæjarhúsin sjálf voru skepnuhús helstu byggingar á hverri jörð. Eins og víðast á Íslandi voru útihús dreifð um túnin. Flest slík hús voru fyrir sauðfé, einnig hefur verið nokkuð af lambhúsum en lítið af fjósum og hesthúsum. Fjós hafa sennilega verið hluti af bæjarhúsunum á flestum bæjum eins og meginþorri smiðja og skemma á skráningarsvæðinu. Að meðaltali voru rúmlega þrjú útihús á hverri jörð sem er aðeins minna en í t.d. Borgarfirði og Eyjafirði þar sem algengast var að 4–5 útihús væru á hverjum bæ. Útihús virðast oftast hafa staðið á sömu stöðum um aldir og hafa á slíkum stöðum myndast litlir rústahólar. Fyrir einni öld síðan voru langflestar byggingar á Íslandi skepnuhús, en þeim hefur fækkað síðan meira en nokkurri annarri tegund mannvirkja. Ástæðan er fyrst og fremst túnrækt með stórvirkum vinnuvélum og einnig hafa yngri skepnuhús úr steypu víða verið byggð ofan á eldri útihúsarústum

Hlöður urðu ekki algengar á Íslandi fyrr en undir lok 19. aldar eða í byrjun þeirrar 20. og munu hey víðast hafa verið geymd í stæðum eða gryfjum við skepnuhús þótt ekki séu glöggar heimildir um þetta. Á skráningarsvæðinu eru aðeins skráðar 3 hlöður og 2 heygarðar, en líklegt er að hlöður hafi verið áfastar skepnuhúsum.

Tún, garðar og akrar

Á fyrri hluta 19. aldar voru tún almennt ekki girt á Íslandi og virðist svo hafa verið um allnokkrar aldir. Á 19. öld var rekinn áróður fyrir túngarðhleðslum og um aldamótin síðustu voru komnir garðar í kringum tún að nokkrum hluta í Reykjahverfi. Oftast er ekki hægt að greina hvort garðar þessir eru fornir, en líklegast verður að telja að flestir séu þeir frá 19. öld.

Auk eiginlegra túngarða sem gerðir voru til að hlífa túnnum við ágangi kvikfjár voru sumstaðar byggðir sérstakir garðar til að verja tún og hús fyrir skriðuföllum. Ekki virðist hafa verið mikið af slíkum görðum á skráningarsvæðinu en það skýrist sennilega betur á stigi aðalskráningar.

Kvíar og stekkir

Fráfærur byrjuðu líklega að leggjast af í Reykjahverfi á fyrstu áratugum 20. aldar og eru alls 20 stekkir skráðir. Stekkir virðast yfirleitt vera einfaldar girðingar með litlu hólfi (lambakró) á einni hlið/við annan enda. Sumstaðar hafa myndast litlir túnblettir í kringum stekki sem voru slegnir.

Kvíar voru yfirleitt mun nær bæ en stekkirnir og oftast beinlínis í túnjaðri. Ekki hafa það alltaf verið hlaðnar kvíar, heldur aðeins ákveðinn staður þar sem ær voru mjaltaðar og sumstaðar voru færirkvíar notaðar, sérstaklega þegar komið var fram á þessa öld. Hugtakið „stöðull“ er oft notað um kvíar sem ær voru mjólkaðar í en oftast er það þó notað um stað eða réttir þar sem kýr voru mjólkaðar á sumrum. Sjö kvíar og stöðlar eru skráðir á svæðinu en slíkir staðir hafa eflaust verið á hverjum bæ. Líklegasta ástæðan fyrir því að þeirra er ekki getið nema á helming jarðanna er sú að færirkvíar voru mikið algengari í seinni tíð og hafa sennilega ekki staðið á sama stað nema nokkur ár í einu. Örnefni hafa því ekki náð að festast við staðinn og því ekki nefnd í örnefnaskrá.

Aðrar minjar sem tengjast mjaltaám eru smalakofar. Fjórir slíkir eru skráðir og líklega hafa flestir þeirra varðveist. Líklegt er að smalakofar og –skýli hafi verið á fleiri stöðum og jafnvel margir á hverri jörð því algengt hefur verið að nýir smalar byggðu sinn eigin kofa frá grunni. Smalakofar eru undantekningarlítið við staði sem hátt ber og þar sem víðsýnt er.

Beitarhús og sel

Aðeins 1 beitarhús er skráð á 13 jörðum og má draga þá ályktun að sennilega hafi beitarhús ekki verið mikið notuð í Reykjahverfi. Einnig eru aðeins 2 sel skráð og engir

staðir þar sem heimildir greina frá því að sel hafa verið byggð á tóftum gamalla býla. Hinsvegar var býlið Mýrarsel byggt á selstöðu um 1660. Þess er sjaldnast getið hve lengi haft var í seli en seljabúskap hefur sennilega verið hætt snemma á 19. öld. Seljarústir eru yfirleitt skráðar á stærri jörðum, kirkjuförðum og stærri býlum sem eiga land til fjalla eða afréttarlanda. Mörg rannsóknarefni eru einnig enn óleyst varðandi seljabúskap. Ekki hefur enn verið ráðið fram úr hvernig greina megir muninn á selbyggingum og byggingum þar sem búið var allt árið og er það eitt af mikilvægari verkefnum íslenskrar fornleifafræði. Sömu leiðis er lítið sem ekkert vitað um mismunandi tegundir af seljabúskap.

Kuml og kirkjugarðar

Á tveimur stöðum eru sagnir af fornmannahaugum á skráningarsvæðinu og einnig hafa mannabein komið upp á 2 stöðum. Sumir af fornmannahaugunum eru örugglega náttúrumyndanir en á öðrum stöðum gæti hafa geymst þekking um mannabeinafundi eða gripa.

Greftrað hefur verið í kirkjugörðum þar sem voru sóknarkirkjur og útkirkjur og jafnvel einnig við bænhús en kirkjur og bænhús voru á miðöldum miklu víðar en seinna varð. Ekki eru til heildstæðar upplýsingar um hvar útkirkjur og bænhús voru á miðöldum. Á skráningarsvæðinu eru engar sóknarkirkjur en fjórar útkirkjur, í Saltvík, Skörðum, Laxamýri og Reykjum.

Samgönguminjar

Alls hafa verið skráðar 34 leiðir í Reykjahverfi. Margar þeirra eru leiðir milli bæja eða sveitahluta en aðrar eru milli sveita innan héraðsins eða liggja til annarra héraða. Lækir hafa greinilega verið faratálmar á svæðinu enda eru skráð þar 13 vöð, en vafalaust hafa þau verið mikið fleiri og má bæta úr því við aðalskráningu.

5. Verndun og kynning minja á skráningarsvæðinu

Eins og þegar hefur verið minnst á þá eru líkur á að meirihluti fornleifa á skráningarsvæðinu hafi verið eyðilagður á þessari öld og sést nú aðeins lítið brot þeirra rústa sem áður voru til. Skilvirk minjavernd verður að byggja á vettvangsathugunum en benda má á nokkur atriði sem vert er að hafa í huga við áætlanagerð og skipulag byggðar.

Langmest af fornleifum er að finna á gömlum bæjarstæðum sem oftar en ekki er enn búið á. Mikilvægt er að reynt verði að takmarka framkvæmdir á slíkum stöðum og fylgjast vel með því raski sem nauðsynlegt er.

Dregið hefur úr framkvæmdum í landbúnaði á undanförunum árum og stafar því þeim tóftum sem enn eru sýnilegar ekki jafnmikil hætta og áður af nýbyggingum, framræslu og túnsléttun. Stórt hlutfall slíkra tófta eru stekkir, beitarhús, eyðikot og sel og hafa margar þeirra kynningargildi. Brýnt er að komið verði í veg fyrir frekari eyðileggingu slíkra minja. Auk vegagerðar og línulagna stafar fornleifum nú helst hætta af skógrækt og aukinni sumarbústaðabyggð auk þess sem nýbyggingar og framkvæmdir ógna fornleifum. Aukin skógrækt er vaxandi áhyggjuefni fyrir minjavernd á Íslandi og brýnt að fundnar verið leiðir til að koma í veg fyrir að fornleifar spillist af völdum skógræktar.

Skógur eyðileggur hinsvegar fornleifar ekki á sama hátt og skurðgröfur. Rætur trjáa sprengja vegghleðslur og afmynda rústir þannig að erfitt verður að átta sig á þeim á yfirborði eða kanna þær með uppgrefti. Það er þó ekkert sem segir að hagsmunir skógræktar og minjavörslu geti ekki farið saman. Fornleifar þekja aðeins brotabrot af heildarflatamáli mögulegs skógræktarland og ætti að vera auðvelt að sneiða hjá þeim. Slíkt krefst þess aðeins að fornleifastaðir séu þekktir og að skógurinn sé hirtur þannig að hann sái sér ekki sjálfur í tóftir á auðum svæðum.

Byggingar sumarbústaða getur valdið miklu alvarlegri spjöllum á fornleifum ef ekki er farið að með gát. Þar gildir hinsvegar það sama og með skógrækt. Ef fornleifastaðir eru þekktir á að vera auðvelt að sneiða hjá þeim. Augljóst er að með lágmarkskynningu og viðhaldi geta fornleifastaðir aukið útivistargildi sumarbústaðalanda og því réttara að líta svo á að fornleifar auki verðmæti þeirra frekar en að þær séu fyrir framkvæmdum.

Ekki verður tekið tillit til fornleifa á skógræktarsvæðum, sumarbústaðalöndum eða þar sem aðrar framkvæmdir eiga sér stað nema fornleifastaðir hafi verið rannsakaðir á vettvangi og staðsetning þeirra færð inn á kort. Það er brýnt að gerðar séu vettvangsathuganir á fornleifum í Reykjahverfi.

Óvenjumörg eyðibýli eru í Reykjahverfi og má ætla af tiltækum heimildum að mörg þeirra séu óskemmd. Þau gætu hentað bæði til rannsókna og kynningar. Einnig má nefna mikið kerfi garðlaga sem enn má sjá miklar leifar af á Hvammsheiði og í kringum býlin í Reykjahverfi. Slík garðlög má víða sjá frá Tjörnesi og um Aðaldal, Reykjadal og Laxárdal en hvergi er kerfið jafn heillegt og í Reykjahverfi. Kortlagning og rannsóknir á garðakerfinu standa nú yfir á vegum Náttúrurannsóknastöðvarinnar við Mývatn og Fornleifastofnunar og má vænta að fljótlega fáiist niðurstaða um aldur og hlutverk garðanna.

6. Heimildarskrá

Ágúst Ó Georgsson: *Fornleifaskrá. Skrá um friðlýstar fornleifar*, Reykjavík 1993

BBSÞ: Helgi Jónasson, Jóhanna Á. Steingrímsdóttir & Erlingur Arnórsson. *Byggðir og bú Suður-Þingeyinga 1985* [án útgáfustaðar] 1986

DI: Íslenzkt fornbréfasafn I-XVI, Kaupmannahöfn/Reykjavík, 1857-1972

Haraldur Matthíasson: *Landið og Landnáma II*, Reykjavík 1982.

ÍF I: Íslenzk fornrit I. *Íslendingabók & Landnáma*, Reykjavík 1986

ÍF X: Íslenzk fornrit X. *Ljósvefningasaga með þáttum, Reykdælassaga og Víga-Skútu*, Reykjavík 1940

JÁ: Jón Árnason. *Íslenzkar þjóðsögur og ævintýri I* [Reykjavík] 1961

JÁM: Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. *Þingeyjarsýsla*. XI bindi Kaupmannahöfn, 1943

JJ: Johnsen, J: *Jarðatal á Íslandi* Kaupmannahöf 1847

Túnakort: Túnakort Reykja- og Húsavíkurshrepps. (Þjóðskjalasafns Íslands).

Ö-nafn bæjar Örnefnaskrá jarða í Húsavíkur- og Reykjahreppi. (Örnefnastofnun Íslands).